

Núm. 32 ANY VIII

*AV!*

TARDOR ' 94  
REVISTA COMARCAL  
DELS PORTS

Preu: 350 pts.

SPECIAL -  
F - INCHENDD

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900  
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

## TALLERS HONORIO

Agència

RENAULT



Hostal Nou, s/n.

Tel. 16 01 91

MORELLA



Telèfons:  
16 00 08 i 16 01 25  
(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2  
MORELLA (Castelló)

XV!

REVISTA COMARCAL  
DELS PORTS

ANY VIII - Núm. 32

TARDOR 1994

**Equip fundador:** Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Ernest Querol i Jesús Sangüesa (Morella), Manuel Clemente i Onco Blasco (Sorita), Joan Manuel Falcó i Josep M<sup>e</sup> Zapater (Vilafranca).

**Consell de Redacció:** Montxo Monfort, Julià Pastor, Ernest Querol, Narcisa Rambla, Carles Ripollés, Jesús Sangüesa, Josep M<sup>e</sup> Zapater.

**Picatge:** Julià Pastor.

**Dibuixant:** Montxo Monfort.

**Portada:** Montxo Monfort.

**Col.laboradors:** Tots els que vulguen escriure.

**Correcció lingüística:** Julià Pastor i Ernest Querol.

**Administració i Gestió:** Carles Ripollés i Jesús Sangüesa.

**Distribució:** Jesús Sangüesa.

**Edite:**

Associació Cultural  
i CNL  
dels Ports

NIF: G-12.080.639



Correspondència i  
col.laboracions  
a l'Apartat de Correus 18  
de 12300 Morella

**Imprimeix:**

— Ind —  
DANSBY

Amb la col.laboració de la  
Direcció General de Política  
Lingüística de la Generalitat  
Valenciana

**Preu subscripció:** 1.350 pts.

**Preu exemplar:** 350 pts.

**D.L.:** B-20.594-87



# S U M A R I



# S

EDITORIAL .....	5
MONOGRÀFIC	
- Dels incendis forestals .....	9
- Els incendis forestals .....	12
NOTÍCIES COMARCA	
- Vilafranca .....	17
- El Forcall .....	18
- Morella .....	19
- La Mata .....	22
- La Todolella .....	22



ACTIVITATS DE L'ASSOCIACIÓ	
- La Mort .....	23
- El Sexenni de Morella .....	24
- La Comarca de els Ports: su Patrimoni y sus gentes .....	24
- Document de Morella .....	25
- Un altre Ballarín .....	25
ORELLA ESCRIVANA .....	27
OPINIÓ .....	29

# U M



# R I

# A

GALÀXIES	
- Aquella novel·la de Bowles .....	31
- Passeig (solitari) per Manhattan .....	31
TRADICIONS POPULARS	
- Fent memòria .....	33
ECOLOGIA .....	35

No podem permetre que el nostre patrimoni natural que les generacions precedents, amb temps molt més durs d'escassetat de llenya i energia i sense mitjans, van respectar perquè ens arribare en bones condicions; ara, nosaltres, en l'era de les comunicacions; avions, camions i tecnologies puntes, som incapaços de mantenir per a les generacions properes. Alguna cosa falla en la nostra generació. No ho creeu?



# AU!

REVISTA COMARCAL  
DELS PORTS

## CONEIX-TE! SUBSCRIU-TE!

PODRÀS LLEGIR A MÉS DE LA REVISTA LES  
COL·LECCIONS D' AU! EDICIONS DELS PORTS.  
Apartat de Correus 18 - 12300 Morella.

● **LIBRES:**

- 1.- Grup d'Estudis dels Ports (1990): Guia bibliogràfica de la comarca dels Ports.
- 2.- Domi Pastor (1991): Retalls de vida.

● **QUADERNS:**

- 1, 2, 3 - Concurs Literari Vint-i-cinc d'abril, 1989, 1990, 1991.

● **DOSSIERS:**

- 1.- La independència

● **TRAÇ:**

- 1.- 1691, 1991. Independència

Ompli:

NOM .....

DOMICILI .....

POBLACIÓ (i Codi Postal) .....

Se subscriu a la revista comarcal dels Ports AU! pel període d'un any ( quatre números, més un quadern i quasi totes les publicacions que es fan a les altres col·leccions), porrogable, si no hi ha ordre en contra, per un import de ~~1.000 pessetes~~ **12'02€**

Els demano que paguen amb càrrec al meu compte els rebuts que presentarà anualment l'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports.

CAIXA O BANC .....

Nº DE LLIBRETA O COMPTE .....

CARRER .....

POBLACIÓ .....

..... d ..... de 19 .....

Firma,

Aquesta subscripció et done dret (sense haver d'abonar res més) a ser soci de l'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports, i a poder participar d'aquesta manera en l'organització de les activitats i en l'elecció dels càrrecs de la Junta Directiva. I especialment donar suport a la línia que estem seguint.

Fes un cercle a l'opció que tries:

- Vull ser membre de l'Associació.
- No vull ser membre de l'Associació.

# EDITORIAL

**L**a comarca dels Ports i les comarques veïnes de Terol han patit aquest estiu, com altres llocs del país, els efectes destructors dels incendis forestals. Entre la desolació i impotència dels habitants que veïen com marxava, sense poder fer-hi res, un patrimoni natural de valor ecològic incalculable, així com collites, masos i llocs de pastoreig, també d'un valor econòmic força elevat. No en teníem prou amb la pluja àcida, ara li afegim el foc, encara més destructiu i menys selectiu que el regal que ens envien des d'Andorra.

Ara és hora de reflexionar, raonar i prendre mesures aquells que les hagen de prendre, per evitar més maleses com aquesta. Perquè ací tot el món es treu les puces de damunt argumentant que aquest estiu del 94 ha seguit extrem: amb una sequera tremenda, humitats relatives baixíssimes i vents de ponent que han bufat amb molta força. Evidentment, ningú és el responsable que aquests tres fets, entre d'altres, ho siguen del clima mediterrani interior en el qual tenim la nostra comarca. Tampoc ningú no és responsable que aquell maleït llamp caiguere sobre un arbre allà dalt a Villarluengo, i ell sol fore capaç de destruir tota la serra de Terol i bona part dels Ports, però ben segur que hi ha més d'un responsable en la descoordinació entre els efectius que participaren en apagar el foc, en la deixadesa i falta de recursos per a unes comarques que l'únic que els quedava era el seu patrimoni natural: el seu bosc (perquè, de gent, ja fa temps que no en quede).

I també hi ha responsabilitats en què els nostres boscos siguen veritables polvorins, on la matèria orgànica s'ha acumulat durant anys cobrint ja no sols moles i cingleres, sinó tots aquells camps i bancals que algun dia eren treballats i ara són coberts per la malesa.

Qui ha estat el culpable de la catàstrofe?

Un llamp desafortunat que va caure en el lloc adequat per encendre foc?

No. El que estem recollint aquests darrers estius a les comarques mediterrànies es el resultat de 30 anys d'abandó i despoblament del món rural, de viure d'esquena al bosc que ha quedat tan sols com una cosa que recrea la vista i fa bonic. S'ha deixat perdre, doncs, tota una cultura d'amor i respecte a la terra i als recursos naturals que durant centenars d'anys s'havie transmés de generació en generació.

A més, a aquest fet, s'afegeix ara una plaga nova, molt més agressiva i perillosa: "Els Domingueros", que en la seua gran majoria ni entenen ni solen respectar aquell lloc que tant els agrada per anar a passar el cap de setmana. Sense deixar de banda les polítiques forestals poc encertades on s'ha donat preferència a les repoblacions de coníferes, especialment pins, molt més sensibles al foc que d'altres espècies com la carrasca o el roure, més resistents i de més fàcil regeneració.

Per totes aquestes raons, el fet que la causa del foc fore natural no ens ha de consolar perquè quan se sumen totes aquestes condicions el camp és una bomba i el que menys importa és que el detonant sigui un llamp, una punta de cigarret o un piròman. El que s'ha de fer és desactivar-la al màxim perquè així, el dia que explote, ho farà emportant-se alguns centenars d'hectàrees, però no mai milers com està succeint aquests darrers anys.

No podem permetre que el nostre patrimoni natural que les generacions precedents, amb temps molt més durs d'escassetat de llenya i energia i sense mitjans, van respectar perquè ens arribare en bones condicions; ara, nosaltres, en l'era de les comunicacions: avions, camions i tecnologies puntes, som incapaços de mantenir per a les generacions properes. Alguna cosa falla en la nostra generació. No ho creeu?

Senders de Gran Recorregut  
SECTOR II

S. JOAN DE PENYAGOLOSA - ANDILLA  
ANDILLA - S. JOAN DE PENYAGOLOSA

PROVINCIA DE CASTELLÓ

G.R.

7



COORDINADORA NACIONAL DE SENDEROS DE GRAN RECORRIDO



# MONOGRÀFIC

El monogràfic és el recull de tots els treballs i opinions que ens han enviat les persones i estaments a qui ho vàrem demanar. És llarg però, creiem que molt interessant. No hem tingut resposta de totes les persones a qui ho vam sol·licitar. Concretament la Generalitat Valenciana i les Diputacions dels dos costats no ens han respost.

---

**L**es circumstàncies naturals, a més de la ineficàcia i la desatenció, malgrat les promeses d'alguns polítics, ens han portat a l'incendi.

Com és possible que, una volta presents al lloc de l'inici del foc, es done per acabat i controlat (potser perquè ere cap de setmana?) i, de sobte, els habitants d'aquestes terres sofrim una foguera devastadora que s'ho ha emportat tot per davant?

Com és possible, si el foc ja estava controlat?

Els que l'hem viscut i patit en tindrem bona memòria.

Les nostres terres del Maestrat (Terol i Castelló) fortes, abruptes i poc productives han quedat sense arbres, sense fruiters i amb un paisatge fètric.

Què esperen les administracions, Central i Autònoma, per a netejar, tallar i reforestar?

De cara al futur s'hauran de crear dotacions de mitjans i personal professional que no sigue només afí als partits que governen.

Luis  
(Luco de Bordó)

---

**E**l dia 4 de juliol la nostra comarca es va veure afectada per un incendi. El poble de Villores també va viure de prop la tragèdia i voldríem donar la nostra visió.

Sabíem que l'incendi havia començat a la província de Terol i pensàvem que no hi haurie problemes per a controlar-lo.

Com som una comarca marginada i més oblidada que altres, no hi va haver suficients mitjans per a controlar l'incendi quan es podia haver fet.

La tarde del 4 de juliol, quan vam començar a veure les columnes de fum que s'atansaven perillosament i a tota velocitat al poble, la gent va començar a posar-se nerviosa perquè no hi havia cap assistència de cap classe ni ningú que donare instruccions sobre què havíem de fer.

Van començar a arribar al poble masovers desesperats i plorant perquè pensaven que ho havien perdut tot, encara que havien salvat la vida.

Els hòmens del poble es van organitzar per a fer algun tallafoç i apartar les rames del costat del poble, però en veure aparèixer les flames per dalt de la muntanya, amb el fort vent que feie, ens pareixie inútil tot l'esforç.

El nerviosisme creixie, perquè el foc estava cada vegada més prop, el fum començava a omplir el poble i continuàvem sense assistència ni instruccions.

Amb el poble envoltat de foc i sense cap ordre concreta de ningú, cadascú va optar per fer el que va trobar més convenient.

Després del fet, la gent del poble es queixe de la poca ajuda oficial, perquè a la majoria se'ls han cremat pinars i no els donen res.

Si s'han cremat ametlers, només podran rebre ajuda si els tornen a plantar, però com solen ser masovers de més de 50 anys i no tenen fills que es vulguen dedicar a la terra, tampoc podran rebre cap ajuda.

A alguns se'ls han cremat les ovelles. Els han promès molt, però encara no han rebut res. El pitjor de tot és quan es tracte de gent jove que no té cap altre mitjà de viure.

Ha quedat molt la impressió que el dia de l'incendi hi va haver molta desprotecció, molta solcitat en uns moments tan difícils i un descontrol total.

---

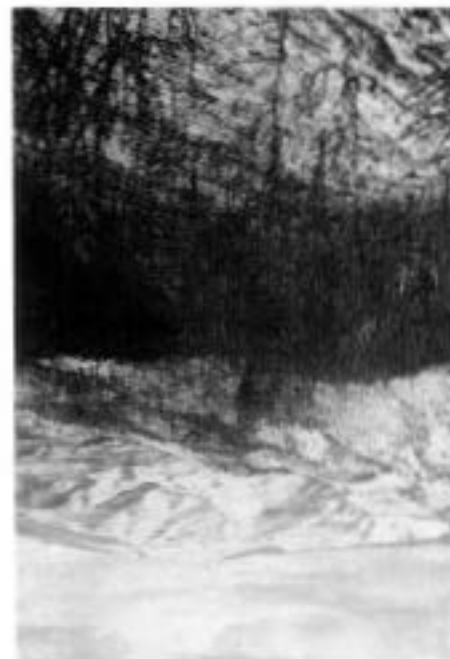
**S**'ha produït un desastre ecològic amb danys irreparables per la negligència humana, la desorganització, el vent i la sequera.

S'haurien de fer tots els possibles i impossibles per evitar aquests incendis, amb més cooperació entre Autonomies (el foc no té fronteres), invertint diners en parar compte dels boscos, fent petits embassaments que faciliten l'abastiment d'aigua, mobilitzant l'exèrcit tan prompte com sigue possible i comptant amb més gent especialitzada.

Balbino Falco  
(Regidor de l'Ajuntament de Bordó)



Hortells  
Fotos: J. Pastor



**L**a primera cosa que em ve al cap és la ràbia i la impotència de no poder fer res davant de tanta desgracia.

A totes les causes naturals (sequera, llamps i vent) que han provocat el foc hem d'afegir les poques ganes de treballar d'alguns que van al foc com si anaren a passar el dia, els pocs mitjans que tenim a la província de Terol: cap hidroavió, un helicòpter sense pilot, cap avioneta, molt pocs tallafocs i sense netejar...

Amb tot això hem assolit al desastre més gran des que es van crear grups i brigades per a lluitar contra el foc. Ho hem perdut tot: el bosc i totes les espècies animals que hi viuen.

Hauríem d'aprendre la lliçó i a més de prendre totes les mesures pertinents, s'hauria d'ajudar i recolzar la gent voluntària, que és molta i molt bona.

El treball de netja i compte del bosc podria ser una bona faceta per als objectors. L'exercit també ha tardat en presentar-se.

P.D.- Va ser un càstig del més enllà. Penseu que a Tronxó el foc va arribar quasi a l'ermita el Tremedal i no es va cremar. A Olocau va passar el mateix amb la Magdalena. A Bordo es va salvar Sant Antoni. A Laco, la calor va tancar els valles de l'ermita, es van posar dos dies de cendra dins l'església, la casa del costat es va cremar, però l'ermita del Pilar no es va cremar. Les ermites de Los Alagones (Laco), Sant Joanquim (el Forcall), la Balma (Sortia) no es van cremar.

A Bordo es va pensar en traure la Mare d'edú al campament perquè fere ploure, perquè ja no podíem fer res més. Només va quedar en paraules, perquè la falta molta fe i cada vegada n'hi ha menys. Jo em pregunto, per què els nostres avantpassats ho feren?

Pobles afectats de Terol: Villanueva, Ejuibe, Les Coves de Cabar, Landrúban, Tronxó, Laco de Bordo, Las Planas de Castelhore, Jagunta, Las Parras de Castelhore, Alguayva, Bordo.

Pobles afectats de Castelló: Olocau, la Todolella, Vilhore, Palanques, Hortells, Sortia, el Forcall, la Mata, Morella.

Felix Jarque  
(Bordo)

El dia del foc a les 5 de la tarde, en tot el poble no hi havia més que dos persones per a poder treballar, els altres eren tot gent jubilada i major.

El foc va passar pel poble en tres minuts. Tota la gent es va recoure a l'església. No es va evacuar el poble. Quan anava cap a l'església les bigues dels ràtels de les cases reventen resna i esca onada de calor era la que encenia el bosc i les cases. Les cases es van encendre pels ràtels de les teulades i en cinc hores diferents del poble. No van faltar temps de res més que organitzar les forces que teníem i mirar d'apagar les cases pujant per les teulades amb perill de la vida. Encara com no vam evacuar el poble, perquè a la vetorial que cremaven les cases en pocs moments ens hauríem quedat sense poble.

Vam tenir la sensació d'estar abandonats. Mentre act no teníem ningú que ens ajudara, a la gasolinera del Forcall hi havia 40 persones. La carretera estava tancada, encara que l'ambulància havia passat ja vint vegades, una d'elles per a evacuar uns ferits d'un accident de carretera de pocs moments abans del foc que van passar tot el foc a l'església.

Va aparèixer un helicòpter amb vuit persones. La gent del poble, amb l'assistència de vore com es cremaven les cases els van demanar ajuda i la resposta va ser que els apagar en bosc no cases. Això va generar molta indignació entre la gent.

Inchis en les grans desgracies hi ha els moments de llum i esperança i ho hem pogut viure en les persones dels Llusos de Villarreal que van estar vuit dies al poble ajudant-nos al que va fer falta.

D'ides situacions tan intenses en queden les vivències, les solidaritats i les hospitalitats.

A hores d'ara tenim 7 cases cremades i encara no sabem que hem de fer. Voldríem que les promeses es feren realitat.

Les cendres ja no haurien d'estar!!!

Ramon Domènech  
(Alcalde d'Hortells)

**E**l foc es va escampar perquè no es van posar tots els mitjans per a controlar-lo al començament. Si a això afegim les elevadíssimes temperatures, la falta d'accés al bosc (pistes) i les condicions dels tallafocs, comprendrem la magnitud del desastre.

Ara, comence a ser urgent retirar el que està cremat i reforestar. I també cal pensar que, en casos com aquest, fa falta molta més coordinació.

Federico  
(Las Planas de Castellote)

**S**e supose que la ràll de tot va ser un llamp i el foc es va apagar la mateixa nit, però els efectius humans que s'havien de quedar a controlar els calius se'n van a anar a dormir. Es tracte d'una fallada humana descarada, imperdonable.

Els mitjans humans no podien fer-hi res a causa de la brutícia del bosc i del vent, que bufave amb una força infernal.

No ha quedat res. Ni carrasques, ni els quatre roures que hi havia. Els pinars estan completament calcinats. No han quedat ni les fornigues.

Hauríem de fer alguna cosa: netejar el bosc, repoblar amb espècies autòctones, perquè els que ens segueixen tenen dret a trobar un bosc verd i viu.

Valdrie la pena retallar alguns dels molts milers de milions que es gasten en armes, sous de luxe i un llarg etc. per a crear llocs de treball en allò que realment ens alimenta, com són: viviers, repoblació, control d'espècies vegetals i animals, etc...

P.D.: tenim un grapat de F-18 i altres avions que només sembren la mort i ni tan sols un hidroavió quan hi ha un incendi.

Fèlix Sepúlveda Ferrer  
(Bordó)



## Dels incendis forestals

### La tragèdia

**S**egons dades de l'I.C.O.N.A. (Instituto Nacional para la Conservación de la Naturaleza), que m'arriben en començar a redactar aquest article, des del primer de gener fins a finals d'agost el foc ha arrasat un total de més de 350.000 hectàrees. Unes set vegades més que durant el mateix període de l'any passat. És a dir, més de la meitat de tota la província de Castelló. Dramàtic.

Però la fredor d'esta xifra, esborradoradora i alhora preocupant, per a gran part de la població que viu a les ciutats (la majoria del país), segurament no deixarà de ser, per desgràcia, més que una de tantes notícies aparegudes diàriament als mitjans de comunicació.

A eixa gent tèbia, insensible i, segurament per desconeixement insolidària, els animo des d'ací a acompanyar-me a veure de prop els efectes d'un incendi. N'estic segur que mai no oblidaran la visió d'un espectacle tan depriment.

Enmig d'un silenci sepulcral que arrossega l'ànima i entele els ulls ja no podran veure el bosc amb el tecnicolor inimitable amb el qual gratuïtament ens regala la naturalesa. Ara tot és com una inacabable pel·lícula en blanc i negre que projecte fins a l'infinit la foscor carbonosa del que ha quedat dels arbres i arbrissos, la gamma de blancs de closques cremades de caragols, les

blanquíssimes ossamentes d'animals que no van poder escapar de la fúria devastadora de les flames i, fins i tot, la blancor opaca de les pedres calcinades. I tot emmarcat sobre el clar-obscur d'una densa coberta de cendres que intenten emprendre el vol en xafar-les: són les deixalles de la mort. És el que quede d'on abans florien mil signes d'activitat biològica. Tot pareix presagiar que allò ja no tornarà mai a ser el que ere.

### El miracle

Ha passat un any. Renovo la invitació a tornar al bosc cremat. Els efectes de l'incendi, encara que evidents, s'han maquillat molt. Els fusts d'alguns arbres, encara emnegrits, continuen mantenint

la seua natural posició vertical. Altres, afectats per l'acció dels insectes foradadors, ja han caigut a causa de les ventades. Les cendres pareixen haver desaparegut com per encant... I el miracle.

D'aquell depriment panorama de mort, silenci i desolació ja quasi només en quede el record. Llavors amagades baix del sòl, estimulades pel foc, han produït noves plantes d'una tendror exultant. De les soques d'algunes espècies, com per exemple les carrasques, comencen a aparèixer rebrots. Fins i tot podem gaudir de l'alegre cantar d'alguns pardalet. Pareix com si tots els éssers, abans desapareguts, hagueren esperat la tragèdia per iniciar el miracle de la resurrecció.



Els Lluïsos de Vilarreal a Hortells

Al bosc, de bell nou, la vida ha començat a brollar. S'ha iniciat amb força un natural i llarg procés que culminarà, si tot va bé, amb el restabliment d'una altra i idèntica comunitat vegetal amb les mateixes espècies i les mateixes característiques ecològiques.

## La previsió

Abans de l'aparició de l'home els incendis degueren produir-se molt de tard en tard i únicament per causes naturals. Imagineu-vos un incendi d'aquell temps. Serie dantesco. Cremarie dies i dies i afectarie immensos territoris.

Amb l'aparició de l'home la freqüència dels incendis va anar clarament en augment. A les causes naturals van afegir-se les de l'ús indiscriminat del foc tant per a caçar com, més tard, per a l'agricultura. Sabem que els cultivadors del neolític cremaven restes de collites i altres elements del bosc com a pràctica agrícola habitual i, encara ara, segurament per atavisme, en queden que segueixen cremant rostolls.

Així, des de sempre, la incidència més o menys periòdica dels incendis va anar forçant una selecció natural entre les plantes en favor de les que més s'adaptaven a superar els efectes del foc. I avui podem dir que, pràcticament als nostres boscos, no hi ha cap espècie vegetal que no dispose d'algun mecanisme per a resistir-lo.

Unes han desenvolupat la capacitat de rebrotar des de la soca del tronc, excepció feta, entre altres, del pi i del romer. Algunes no rebrotem però produeixen una gran quantitat de llavors que, estimulades pel foc, germinen després dels incendis. Altres són clarament beneficiades pel foc i han elaborat adaptacions per a provocar-lo i afavorir-lo. Així, en els pins trobem les reïnes que són molt males de digerir i, al mateix temps, fàcilment inflamables. Això els serveix tant per a defensar-se dels animals xilòfags com per a afavorir els incendis i eliminar la competència d'altres espècies no tan ben adaptades al foc.

Pareix, doncs, que tot estiguere previst perquè hi haguere incendis.

## L'efecte

Encara que resulte difícil de creure i arriscat d'escriure, els incendis, dins del context evolutiu de la naturalesa, també tenen el seu cantó positiu com pot ser, en general, el rejuveniment de la comunitat vegetal.

Però, com és de sobres conegut, per desgràcia, els incendis tenen fonamentalment, com tots sabem, importan-

tíssims efectes negatius. Als que ja hem assenyalat de la mort de la major part de les plantes i animals, cal afegir, principalment a les zones muntanyoses com les nostres, el perill d'erosió que s'agreuja quan plou després de l'incendi i a la llarga, per pèrdua continuada del sòl, el de la desertització.

Normalment, a la nostra terra els incendis sempre es produeixen on no toque i quan no toque. Respecte del lloc, els de terrenys amb més pendent són els més perjudicials. I mireu si en tenim de pendents!! Respecte al temps, els que s'ocasionen aprofitant les sequeres de l'estiu, poc abans d'iniciar-se les tronades que envolten l'entrada de la tardor, són els més perjudicials i perillosos per l'alt risc de l'erosió que entranen. Estem, doncs, en una zona de permanent alerta roja.

Per altra banda, quan la freqüència dels incendis augmenta respecte al que en podríem dir el cicle natural, moltes plantes no tenen temps de recuperar-se i es poden produir canvis vegetatius irreversibles en les comunitats, d'imprevisibles conseqüències.



Foto: J. Pastor

## L'equilibri home-natura

Hem de ser sincers. A la nostra terra no hi ha hagut mai un bon equilibri home-natura. Pugeu al castell i gaudiu els quatre punts cardinals. Bé, si no en teniu ganes, vegeu el que diu Segura Barreda (Vol. I, pàg. 65):

"Las montañas de Morella eran en algun tiempo una aglomeración de pinos, carrascas i robles, segun vemos en algunas escrituras antiguas, en que consta que cada masía apenas tenía una décima parte de tierra de pan, es decir, cultivada..."

Bé, poc o molt, sempre hem abusat de la natura.

De totes maneres hem de reconèixer que abans hi havia al camp molta més gent. Els masos estaven habitats, es feia carbó, es traïa la llenya i es feien aclarides. En una paraula: els boscos estaven més nets i el perill d'incendis era menor. I si, pel que fore, l'incendi es produïa, tothom acudie espontàniament a apagar-lo.

Cap a finals dels cinquanta, amb els anomenats "**Planes de Desarrollo**" va començar a canviar la situació socio-econòmica i, al meu entendre, quatre punts molt determinants contribueixen en gran manera a agreujar el problema dels incendis:

1.- Comence l'era dels combustibles fòssils. Es deixa de fer carbó, de traure llenya i de netejar el bosc.

2.- Desplaçament de masos i pobles i èxode cap a les ciutats. El camp es queda buit.

3.- Generalització de l'ús del cotxe i del costum de passar al camp els caps de setmana.

4.- Augment espectacular de la intencionalitat dels incendis com a arma reivindicativa tant per injustícies com per problemes polítics, econòmics i socials.

I la gent ja no acudeix espontàniament a apagar el foc. Ha perdut les motivacions d'abans i l'eslògan governamental de "Cuando un bosque se quema, algo suyo se quema", es completa amb l'afegit de "... Sr. Marqués", clar exponent de la nostra ignorància i que evidencia una carència absoluta de cultura ecològica popular.

## La lluita

Quan acabem de passar una tragèdia com la que ha arrasat aquest estiu part de la nostra comarca trobo normal que la indignació presidísque la majoria de les opinions que he sentit al respecte. Però penso que hem de mantenir freda la ment i no deixar-nos arrastrar exclusivament pels sentiments no sigue; mai millor dit, que l'arbre no ens deixe vore el bosc.

Intentem de fer una anàlisi desapaixonada.

Penso que tot el que he escrit abans ens ajudarà a centrar el problema i a cercar solucions. Al menys eixa és la intenció.

És evident que ens trobem davant d'un problema d'extremada gravetat i, a curt termini, irresoluble. Al meu parer, la solució passe pels dos següents punts, que són complementaris

a.- Incrementar l'eficàcia en l'extinció.

b.- Trobar un nou equilibri home-natura.

El primer punt, que és d'aplicació immediata, crec que haurie de concretar-se en l'increment en quantitat i qualitat dels mitjans materials i humans dedicats a les tasques d'extinció, en la millora de la planificació i en la seguretat d'una eficaç coordinació de totes les actuacions.

Però aquest punt, tot i sent necessari, no és suficient perquè a més d'un altíssim cost econòmic i social (possibilitat de pèrdues de vides humanes) no resol el problema definitivament.

El segon punt, complementat pel primer, és el que ha d'aportar els fonaments per a arribar a una solució més definitiva i estable. Però no és fàcil ni es pot portar immediatament a la pràctica.

Abans recordàvem com ja fa anys cada poble es bastava per a resoldre els problemes dels seus incendis i n'hem analitzat superficialment els motius. Ara la cosa s'ha complicat i en la problemàtica dels incendis, per gran o menuts que siguem, la solució passe pel Parlament Europeu. Les seues subven-

cions a l'abandonament de la producció agrícola per exemple, són un nou estímul a la fugida del camp i a l'emtat de les terres cultivades, encara que darrerament hagen aprovat unes noves subvencions per a la reforestació de les possibles superfícies abandonades.

És una conseqüència més de la negativa política sectorial que practique la U.E. i que, en aquest aspecte, tant ens perjudique. Hem d'exigir una política agrícola i medio-ambiental global, conjuntada i coherent que facilite la possibilitat de dur a les nostres terres cremades un nou equilibri home-natura.

Per a aconseguir-ho hem de posar especial interès en les tasques d'acció preventiva, perquè la millor manera de lluitar contra els incendis és que no es produïsquen.

S'ha de potenciar la investigació científica en matèria d'incendis, d'erosió, de dinàmica del sòl, de pèrdua de fertilitat, de desertització, de comportament de les comunitats vegetals, d'incendis controlats, etc. S'ha d'aclarir el sotabosc i fer tallafocs, especialment als pinars.

Però amb una concepció moderna i amb estudis previs seriosos de dinàmica de la vegetació i ecologia del paisatge. S'haurien d'evitar, tant com es poguera, les repoblacions amb espècies piròfites, com per exemple els pins i finançar la repoblació d'espècies autòctones, així com considerar, en molts casos, la conveniència de la regeneració natural.

Però encara que es pogueren dur a terme totes les anteriors recomanacions es fa del tot necessari comptar amb la participació activa de l'home. Tant perquè el dinamisme ambiental oblige a un constant canvi d'estratègia, com perquè per a poder arribar a aquest tipus de solució, a més de precisar d'un coneixement profund del medi ambient es fa necessari crear una consciència ciutadana de respecte i estima de la naturalesa. És una altra de les nostres assignatures pendents perquè ara, més que mai, és necessari tindre molt clar que quan el bosc creme, vertaderament alguna cosa nostra es creme.

Joan Rallo  
Enginyer agrícola.

## Les Causes

**S**egons he pogut saber pels mitjans de comunicació de la Comunitat Aragonesa, l'incendi va ser causat per una tronada seca que va produir gran quantitat de descàrregues elèctriques o llamps com diem.

## Actuacions

De bon començament les actuacions dels efectius disponibles en aquell moment a la província de Castelló i els mitjans acriis de la Comunitat Valenciana es van concentrar a la zona denominada Rambla entre el terme Municipal d'Olocau del Rei i Tronxó. En aquest punt concret creiem que li guanyàvem la batalla al foc, quan, de sobte, el vent va canviar bruscament a ponent amb una velocitat de 60 a 80 Km/h, cosa que va fer descontrolar del tot el foc que va anar avançant a tota marxa fins a arribar prop de Torre Miró.

En eixos moments les actuacions prioritàries es van concentrar en el salvament de persones i immobles. Al mateix temps es feie un tallafocs a Torre Miró. Aquesta actuació i el canvi de direcció i velocitat del vent van ser dos factors importants per al control de l'incendi.

## Què calie haver fet

Del que es va fer i del que s'haurie hagut de fer, crec que no sóc ningú per a



Foto: J. Pastor

fer un judici, però sí que sé el que hem de fer tots: conservar el medi ambient en la mesura del possible i que les autoritats lluiten amb totes les forces per conservar el patrimoni de tots, d'un valor incalculable.

## Les conseqüències

Les conseqüències de l'incendi han estat catastròfiques. La superfície cremada ha estat aproximadament de 13.000 hectàrees a la comarca dels Ports i de

22.000 a la província de Terol. S'han cremat masies senceres, animals, vivendes disperses i de nuclis urbans i una gran massa forestal que trigarem anys a recuperar.

Com a punt final del meu comentari, m'agradarie donar les gràcies a la gran quantitat de persones del camp professional o del voluntariat que van col·laborar en l'extinció.

Josep Lluís Grau  
Bomber voluntari

# Els incendis forestals

## 1.- La vegetació

La nostra comarca es troba plenament dins de l'àmbit mediterrani i dins d'aquest, el podríem enquadrar en el de muntanya mitjana i seca, amb alçades que van dels 600 als 1400 m., amb hiverns rigorosos i freds i estius secs i calorosos. Els arbres que dominen són:

Pi roig (*Pinus sylvestris*)

Pinassa (*Pinus nigra*)

Pi blanc (*Pinus halepensis*)

Carrasca (*Quercus rotundifolia*)

Roure de fulla petita (*Quercus faginea*)

Roure martinenc (*Quercus pubescens*)

Ginebres (*Juniperus oxicedrus*)

Grèbol (*Quercus aquifolium*)

També tenim alguns matolls característics com són, entre d'altres:

Boix (*Bayus sempervirens*)

Romers (*Rosmarinus officinalis*)

Espígol (*Lavandula angustifolia*)

Timonet (*Thymus vulgaris*)

Argelagues (*Ulex parviflorus*)

Coscoll roig (*Quercus coccifera*)

Tots ells repartits segons les seves necessitats i preferències ecològiques i amb característiques en comú com el fet d'ésser escleròfiles que són una sèrie d'adaptacions fisiològiques i morfològiques per a suportar períodes llargs de sequera amb molta calor. Aquestes adaptacions varien segons l'espècie, alguns, com els ginebres o els pins, tenen les fulles força primes per evitar la transpiració i pèrdua d'aigua, o d'altres, com les fulles de les carrasques i roures, que són amples però amb cutícules i pilositats, també per a no perdre aigua. De la mateixa manera que aquestes espècies han adoptat estratègies per tal d'estalviar al màxim la pèrdua d'aigua, també tenen estratègies per a sobreviure després d'un foc, ja que aquest, a l'igual que les sequeres, és característic dels ambients mediterranis i en cap altre bioma té aquest tanta rellevància ecològica com en el nostre.

En el bioma mediterrani el foc ha tingut i té una gran importància com a factor ecològic, ja que la coincidència de l'època càlida amb l'eixuta representa una combinació que afavoreix els incendis. El mateix caràcter de la vegetació escleròfila fa que sigui especialment inflamable i per això facilita encara més l'aparició i extensió dels incendis.

La causa natural més important dels



Foto: J. Pastor

incendis són els llamps, molt corrents, sobretot durant les curtes i virulentes tempestes estivals. Aquestes tempestes, molt riques en aparell elèctric poden deixar quantitats minses o nul·les d'aigua, de manera que encara fan més factible l'inici de l'incendi. Sobre la freqüència dels incendis naturals no hi ha coincidència entre els diferents autors, però es podria considerar vàlida, com a màxim, un foc cada 100 anys. També es creu que aquests focs naturals en èpoques en què l'espècie humana no tenia el paper preponderant dels últims mil·lenis pogueren ser molt més extensos, ja que tot i que els focs devien ser menys freqüents, les àrees afectades serien més grans, ja que el foc actuava sobre un puratge molt més homogeni que l'actual, on tenim barreres com les carreteres, contrerres etc., i la quantitat de biomassa acumulada combustible era encara més gran que la que hi pot haver actualment.

Tenint en compte això, no hem de veure els incendis com una cosa forània, sinó com un fenomen que des de fa mil·lenis conviu amb la vegetació mediterrània, la qual ha seleccionat al llarg de l'evolució sistemes i mecanismes per sobreviure i fins i tot afavorir-se'n, és el pirofitisme.

De la mateixa manera que els pastors cremen els ribassos quan l'herba ja està seca i revellida amb el fi que en nasque de nova més verda i més tendra, quan l'acumulació de biomassa en una zona forestal era molt gran i el bosc entrava en una fase de degeneració per envelliment, de forma espontània apareixien els incendis forestals que s'escampaven, afavorits per la gran inflamabilitat que tenen moltes espècies d'arbres i arbusts que acumulen resines i essències volàtils fàcilment inflamables i es rege-

neraven un bosc que estava en decadència.

Fins ara, hem vist els incendis produïts per causes naturals, sense una hipotètica acció de l'home, però la realitat d'ara és una altra i la quantitat d'incendis provocats voluntàriament o involuntàriament per la mà de l'home multiplica els produïts per causes naturals i, en aquests darrers estius, els incendis forestals esdevenen com una veritable plaga, per les seves proporcions, per la intensitat i freqüència, sense cap dubte es l'amenaça més forta per al bosc. Aquelles mateixes espècies que durant mil·lenis han conviscut amb el foc fins i tot se n'han vist afavorides, ara veuen com la seua capacitat regenerativa i adaptativa no és prou enfront de freqüències molt altes de foc. N'hi ha llocs que en 15 anys han cremat 3 o més vegades. Enfront d'això, fins i tot les espècies més ben adaptades tenen problemes, sobretot les arbòries i llenyoses que van desapareixent, i així es perd tota possibilitat d'autoregeneració. De tal forma que el que abans era una àrea boscosa amb força biodiversitat, degut al foc, passa a ser un lloc de bosc baix i sense arbres, on només poden viure algunes herbes i matolls molt piròfits.

La pregunta es inevitable:

## 2.- Per què ara patim tants de focs?

Fa 30 anys, quan tot el món vivia als pobles i masos, i es feien més focs al bosc que ara, quasi bé no es coneixien els incendis forestals. Per què ara n'hi ha tants?

La resposta a aquesta pregunta l'hem de buscar en els canvis que hi ha hagut en la nostra societat en els darrers 30 anys. S'ha passat d'una societat ma-

jonitàriament rural i agrícola a una societat industrial i de serveis on la majoria de la població viu en grans ciutats. Aquell **bosc mediterrani** que durant tants anys va ser la principal font d'energia de pobles i ciutats ha quedat **marginat** a un lloc simbòlic en aparèixer petrolis i d'altres energies fòssils.

Ja no es veuen carboneres als nostres carrascals ni forns de calç, ni gent netejant la malesa per fer gavells per adobar les terres de llaurança. La demanda de llenya ha caigut en picat, les ciutats ja no demanen carbó vegetal, els forns ja no van amb llenya, són elèctrics o de fuel i les indústries també han canviat els seus combustibles. Si a tot això li afegim la baixa competitivitat de les nostres fustes enfront de les que importem de països amb d'altres climes més productius, tot això ha fet que ja ningú pense en el bosc i aquest, **de la mateixa manera que quan un mas és deshabitat**, va degenerant poc a poc fins que al final cau i s'entruca. També ens està caent i se'ns està degenerant perquè, amb el temps, aquell bosc que era ben cuidat, molt esportat i nets ha anat poblant de malesa i a més ha pogut colonitzar camps i bancals que abans es llauraven i que d'alguna manera no feien el bosc tan uniforme ni tan perillós.

Cal fer referència també al paper que la cabra ha tingut en els boscos. Com que és un animal molt voraç i perfectament adaptat a la nostra orografia i vegetació, se l'ha acusat molt freqüentment de ser molt roïna per al camp i un dels factors que han provocat la pèrdua de cobertes forestals. En efecte, la cabra és poc exigent i prou "barrussera", però també hem de tenir en compte que una explotació equilibrada entre cabra i bosc pot tenir bons resultats per a les dues bandes ja que hi podran haver cabres i el bosc serà netejat d'una quantitat de biomassa important que representaria un perill potencial per als incendis. Les cabres també han desaparegut dels nostres montes i encara estem pitjor que abans.

A tot el que hem vist, li hem d'afegir l'aparició en massa de vehicles que han facilitat l'accés de l'home fins al racó més amagat de les nostres muntanyes i l'han fet més vulnerable al risc de foc.

El que hem anat comentant fins ara seria tota la pólvora que ha anat omplint la bomba, l'espurna ja s'encarregue de posar-la la punta de cigarret mal apagada i que es llança des del cotxe, aquella torrada de xulles mal apagada, els piròmans o per què no? el mateix llamp,

### 3.- Els efectes del foc

L'incendi destrueix l'estructura aèria de les plantes, però aviat comença a manifestar-se la resposta biològica: rebrots d'alguns arbusts, piròfits rebrotadors.

Després del foc, algunes plantes conserven als troncs, les soques o les arrels borrons que poden estar en dormició, fins a sortir-ne per l'estímul que determina el foc. També pot ser que el desencadene la formació de nous meristems i borrons. En tot cas, dels borrons estimulats o formats s'originaran rebrots que tendiran a refer el model estructural destruït. Els rebrots es nodreixen de les reserves d'aigua i glúcids que es trobaven al mateix cos del vegetal, i també de les primeres pluges significatives de després del foc. Aquest seria el cas entre d'altres de:

Coscoll roig (*Quercus coccifera*)  
Carrasques (*Quercus rotundifolia*)  
Roures (*Quercus pubescens*)

Altres espècies no rebroten, però, en cremar-se, deixen gran quantitat de llavors que podran tornar a colonitzar el territori calcinat, són:

Piròfits germinadors. Aquestes espècies es regeneren per llavors, la germinació sol necessitar unes condicions apropiades d'humitat, a més dels efectes de xoc tèrmic i de l'enriquiment de nutrients que pugue haver produït l'incendi i, per tant, caldrà esperar un període plujós per aconseguir la germinació de les llavors depenent dels requeriments de cada espècie. Les llavors, una vegada germinades, es troben en un medi ric en nutrients procedents de la cendra amb força llum i sense competència, és a dir, hi ha les condicions favorables per a tornar a

colonitzar el terreny calcinat. Són alguns exemples:

Romer (*Rosmarinus officinalis*)  
Argelaga (*Ulex parviflorus*)  
Pins (*Pinus*)

Aquestes espècies floreixen i fan llavors fertils molt aviat i inverteixen un esforç proporcionalment molt gran en aquests processos en floracions molt abundants.

Els piròfits rebrotadors i germinadors: són capaços de rebrotar quan el foc no ha estat de molta intensitat, i també són capaços d'escampar moltes llavors després del foc. Seria una estratègia intermèdia. Són representants d'aquest grup:

L'espígol (*Lavandula angustifolia*)  
El timonet (*Thymus vulgaris*)

Després de l'incendi queden els esquelets calcinats dels arbres i matolls que abans formaven un bosc, és un paisatge desolador i trist, però com hem vist, no hi falta la vida i on més sovint és possible l'autoregeneració sense intervenció humana. És qüestió de deixar passar els anys i, el que és més important, que no es torne a repetir cap altre foc perquè això sí que seria nefast ja que l'autoregeneració, com hem vist, també té uns límits.

### 4.- Els efectes del foc sobre el sòl

És ací on més mal fan els incendis. En privar la terra de la seua coberta natural, els sòls queden exposats als fenòmens naturals sense cap tipus de protecció, almenys fins que els primers matolls rebroten o germinen. Durant aquest temps, el més perillós són els aiguats en què cau molta pluja, amb molta intensitat i durant un període curt de temps: són les tronades. Aquests fenòmens, igual com



Foto: J. Pastor

les sequeres, també són típics del nostre ambient mediterrani, principalment a darrers d'estiu i durant la tardor, just al poc temps que hem tingut les sequeres i que tenen lloc els focs. Quan aquestes tronades es produeixen en una zona cremada de poc de temps, la força de l'aigua obre barranqueres i neteja cap als rius i barrancs tota la cendra, llavors i capes superiors de terra que, per altra banda, són les més fèrtils, donant com a resultat un terreny cada vegada més estèril i erosionat, on ja es farà per sempre molt difícil la vida vegetal, ja que el temps de formació d'alguns centímetres de sòl s'han de comptar, com a molt poc, per centenars d'anys.

Una altra conseqüència que ens trobem és que augmenta de forma espectacular el risc de riudes. En efecte, quan les capçaleres de rius i barrancs perden la seua vegetació, l'aigua, provinent de la pluja, corre amb molta velocitat i força cap a les rambles, i baixen per aquestes grans quantitats d'aigua en un espai de temps molt curt, fent molt probable el desbordament del riu amb el risc que això comporta.

Tant la pèrdua de sòl com les riudes no fan més que augmentar el risc d'erosió i, a la llarga, de desertització d'una forma alarmant, en unes comarques on, ja inclús abans d'arribar el foc, aquests dos problemes ja eren prou preocupants.

## 5.- Efectes del foc sobre la fauna

Els animals dels terrenys mediterranis, igual com les plantes, també tenen adaptacions d'una o altra mena per a sobreviure als focs, encara que la seua efectivitat també dependrà de l'extensió i de la força de l'incendi.

Molts d'ells, encara que sobrevisquen de les flames es veuran obligats a emigrar als llocs més propers que no s'hagen cremat, ja que, depenent dels seus requeriments ecològics, han pogut perdre el seu hàbitat i no poden sobreviure on abans ho feien. A continuació, detallarem per grups quina problemàtica sofreixen:

- Insectes: durant el foc pràcticament desapareixen, però, en poc temps, gràcies a la seua elevada taxa de reproducció són capaços de tornar a colonitzar la zona cremada.

- Mamífers: les principals espècies representatives de la comarca són els esquiroles, els gats cervals, les ginetes, les martes, els pores senglars, la cabra hispànica, els teixons i les raboses.

- Aus: l'àliga real, l'àliga cuabarrada, els voltors, els gatzos, els oríols, els dues, els todons, mirletes, pigots...

Aquestes espècies, al cap del temps, quan es torne a regenerar el bosc, torna-



Bardó

ran a colonitzar aquells llocs que van abandonar per la pèrdua de l'hàbitat.

Les tècniques per a sobreviure a les flames són variades, així, les aus volaran i fugiran, els grans mamífers marxaran cap a llocs llunyans del foc, mentre que mamífers inferiors com conills, esquiroles i rosegadors tendeixen a amagar-se en els caus o en els llocs més fons que troben, la qual cosa, evidentment, no impedeix que molts individus morguen i desapareguen entre les flames.

Respecte a les espècies típiques de cacera com conills, llebres i perdius, segons conste a estudis fets en altres comarques que han patit incendis, pareix que l'any del foc, les seues poblacions cauen de manera considerable, però en anys successius, si es priva la cacera i acompanye la climatologia, les poblacions experimenten un augment demogràfic considerable, degut a la manca d'enemics naturals, abundància d'insectes, herba tendra i llavors. Fins i tot alguns treballs apunten cap a densitats bastants més grans que abans de patir l'incendi.

## 6.- La regeneració

Després d'un gran incendi com el que hem patit, sempre naix un sentiment d'impotència i les veus demanant repoblacions immediates s'escolten per tot arreu. És comprensible perquè tots voldríem tornar a veure la nostra terra tal i com era abans, el més prompte possible. Però s'ha de tenir clar que després de cremar-se és convenient no entrar a la zona calzinada, s'ha de deixar, almenys un any, per tal d'avaluar la capacitat d'autoregeneració de les diferents espècies vegetals. Aquesta autoregeneració, dependrà en gran mida de les

pluges que caiguen després del foc i en la forma com ho faran. El que sí que cal fer és netejar i traure de la zona afectada la fusta cremada, principalment dels pins, ja que aquests ja sabem que no rebrotaran i que si tornen a créixer ho faran a partir de llavors disseminades per les pinyes que es van cremar. D'aquesta manera, també s'evite que la gran quantitat d'insectes que es criaran a la fusta cremada també afecte els arbres que s'hagen pogut salvar. A més, també s'ha de tenir en compte que si no es treu tota la fusta, trigarà anys en podrir-se i descomposar-se, amb la qual cosa, tornem a tenir molta matèria orgànica altament inflamable i, per tant, un risc massa gran de patir un altre foc en un període de temps curt.

També és interessant aprofitar aquestes mateixes soques cremades per a evitar un possible perill d'erosió de la terra. Als llocs on el pendent és considerable i l'orografia complicada, el cost per traure la fusta seria molt gran; un bon remei és tombar els troncs a terra fent una espècie de bancals, que servirien per mantenir i portegir la terra de les barranqueres poduïdes per les fortes pluges de la tardor. En passar el temps, i quan ja tota la terra estigues coberta pels primers rebrots i ja sigues capaços de retindre-la, la fusta cremada es podrà amb rapidesa, ja que l'acció dels microorganismes descomponedors és molt més gran quan aquesta fusta està en contacte amb la terra i amb gran humitat, a diferència de si es quedare al lloc on es va cremar l'arbre.

Evidentment, no tota la zona afectada, reaccionarà de la mateixa forma. Hi haurà llocs on l'autoregeneració natural serà suficient i no caldrà actuar-hi.

D'altres, pel contrari, no seran capaços d'autoregenerar-se. En aquest darrer cas, és quan s'haurà de plantejar de fer una repoblació artificial, però sempre respectant unes condicions:

- No ha de ser una repoblació agressiva en la qual s'utilitze maquinària pesada i es llauri tot el terreny, com les que s'acostumava a fer fins ara, ja que el seu impacte ambiental és molt alt i la seua efectivitat dubtosa.

- Una repoblació s'ha de fer amb espècies autòctones, i si les condicions del terreny ho permeten, dins d'aquestes, amb les més resistentes al foc.

- No ha de ser, en cap cas, un monocultiu, és a dir, no convé plantar tots els arbres de la mateixa espècie, s'ha de fer una repoblació tipus "escaes", és a dir, intercalant diferents espècies autòctones. D'aquesta manera ens assegurarem el manteniment de la biodiversitat.

## 7.- La prevenció:

D'una forma telegràfica indicarem uns quants punts per a la prevenció:

- Frenar l'abandó rural
- Evitar repoblacions de grans zones amb resinoses
- Fomentar l'agricultura de muntanya i els tallafocs naturals



Foto: J. Pastor

- Fer tallafocs artificials mesurant-ne l'impacte ambiental

- Dotar-se de punts d'abastiment d'aigua: basses, cisternes...

- Proporcionar a la comarca mitjans d'extinció (ADF, parets de bombers...)

- Mantenir els accessos en condicions o millorar-los.

## 8.- Les conclusions:

1a. El clima mediterrani té cicles de 9 a 13 anys de sequeres (si ho recordeu, al

1982 també n'hi va haver una de molt gran), per tant, cal estar-hi preparats.

2a.-Els focs s'apaguen a l'hivern. A l'estiu, s'acabe d'apagar el callu.

3a.-El fet que els incendis no s'hagen produït no vol dir que aquell territori n'estare immune. Hem tingut la desgràcia que la primera que ens ha passat ha estat molt grossa, massa grossa. Ens ha de servir d'escarment!

Leoncio Piquer  
Biòleg



# IRRIAGRO

## SISTEMES DE REG

### VENDA AL PÚBLIC DE:

- "Tuberías" de PVC i accessoris
- Mangueres de polietilè i accessoris
- Materials per a reg per aspersió
- Material per a reg per degoteig
- Programadors agrícoles
- Motobombes diesel i gasolina
- Bombes (submergibles, horitzontals, pressió, etc.)
- Dipòsits, "cubes" i "silos" de fibra de vidre

### PRESSUPOSTOS I PROJECTES DE:

- Basses (formigó, PVC, etc.)
- Conduccions d'aigua
- Regs per aspersió
- Regs per degoteig
- Comunitats de regants

Crta. Morella, km. 3.300 • 12006 Castelló.  
Tifs. 21 49 49 - 24 41 64





SEGURA BARREDA, 8  
CARRERÓ  
DE LA PRESÓ, 5 i 7  
TELÈFON 16 03 36  
MORELLA (Castelló)

Restaurant  
Típica cuina Morellana

*Especialitat en Corder farcit trufat*

# NOTÍCIAS COMARCA NOTÍCIAS

## Vilafranca

### Quatuor de Trombons de París

Un dels millors quartets de trombons del món oferí a Vilafranca, al Pavelló polivalent, un concert al qual assistiren més de 600 persones. Aquest concert va estar organitzat per la Unió Musical Vilafranquina amb la col·laboració de l'Ajuntament.

Cal destacar d'aquest quartet que, en la sena dilatada carrera iniciada l'any 1972, ha publicat 8 discs dels quals destaca per damunt de tots el 20eme Anniversaire. El músic que el componen formen o han format part de les més prestigioses orquestres simfòniques d'Europa. En el seu repertori s'inclouen els principals compositors de la història de la música com Monteverdi, Mozart, Beethoven, Vivaldi o Bach.

També cal dir que aquest grup ha fet gires per tot arreu. Ha estat al Japó, EEUU, Canadà, Noruega, Finlàndia, Dinamarca, Suècia i Espanya. En aquesta ocasió el quartet actuà a la ciutat de Vilafranca, deixant una magnífica impressió a totes les persones que ompliren el pavelló. Així mateix els trombonistes destacaren el comportament del públic vilafranquí. Com a nota curiosa cal destacar que foren molts els que compraren discs compactes del quartet així com samarretes firmades pels trombonistes.

### Trobada escolar

Es va fer a Vilafranca una trobada escolar comarcal de les comarques dels Ports i del Maestrat. Hi participaren molts xiquets i xiquetes que gaudiren de les moltes activitats desenvolupades a les Fonts del Llosar i al Col·legi Blai d'Alagó. Al llarg de la jornada es van dur a terme diversos tallers on tots aprengueren coses noves. També es comptà amb el grup **Els Visitants** que va fer les delícies de joves i grans. Jor-

nades d'aquesta mena han pres força al llarg dels darrers anys i signifiquen un intercanvi educatiu molt positiu.

### Eleccions europees

La jornada de les eleccions europees a Vilafranca va transcórrer amb tota normalitat sense que es donare cap nota destacada. La participació va ser del seixanta per cent. En la localitat va resultar guanyador el Partit Popular amb un quaranta per cent dels vots, seguit del Partit Socialista amb un trenta-tres per cent; altres formacions com Esquerra Unida o Unió Valenciana van obtenir menys vots. Com a nota curiosa de la jornada cal dir que hi havia gent que estava davant dels col·legis electorals a les vuit del matí.

### Tercera edat

Els dies 1, 2 i 3 de juliol tingué lloc a Vilafranca una festa dedicada exclusivament a la Tercera Edat, amb conferències sobre les malalties de la vellesa, una gran fideuada organitzada per l'Ajuntament i l'actuació d'un grup de varietats compost exclusivament per gent pensionista i jubilada.

### Aigua!!

La sequera s'ha notat d'una manera important aquest estiu. L'empresa Aznar va haver d'abastir-se amb camions d'aigua per poder continuar en funcionament. El cabal del manantial de la Tosquilla descendí en el mes de juliol fins un 60 %. D'altra banda, la mateixa empresa Aznar traslladà part del tint a la factoria de Castelló per tal de no perdre treball.

La verdadera sort per a Vilafranca va ser la troballa, en el paratge de la Parreta, d'un riu subterrani que donava un cabal de 600 litres per segon i que va representar al llarg de l'estiu la solució al problema de la sequera, donat que només amb el manantial de la Tosquilla la població hauria tingut greus problemes d'abastiment.

### Final de curs

Dies després que finalitzaren les classes, l'APA del col·legi públic En Blai d'Alagó celebrà la festa de final de curs amb la participació de nombrosos xiquets que s'ho van passar d'allò més bé amb el grup d'animadors de Vilafranca. En l'acte es van entregar els premis del I Concurs de redacció "Grup Ecologista de Vilafranca".

### Concert de l'U.M.V.

Un any més la Unió Musical Vilafranquina va dur a terme el tradicional concert d'estiu, on interpretà obres com la Guerra de les Galàxies, Carmina Burana o Indiana Jones. El concert, que es celebrà a la plaça de l'Església va aplegar un gran nombre d'oients que premiaren amb forts aplaudiments la magnífica actuació de la Banda, dirigida per Pablo Monfort Píarch.

### Concentració de motos

Com ja va sent costum, arribaren una gran quantitat de motos al poble, que ocuparen tot el paratge de les Fonts del Llosar. Pertanyien a la Penya Motorista de l'Alcora que va elegir Vilafranca com la seu fixa d'aquesta concentració.

### La Magdaleneta

El Grup de Dones de Vilafranca recuperà una festa tradicional del poble que feia anys que no es duïa a terme: la berena de la Magdaleneta. Feia vint-i-cinc anys que no s'havia tornat a fer. Aquesta celebració tenia tanta importància antigament que era festa local, no es treballava i tot el món eixia al camp a berenar. A més, conten els vells de la localitat, que aqueix dia era el dia per excel·lència del mercat.

En aquesta jornada el grup **Canya de Sucre** va posar la nota musical.

### Festes de Sant Roc

A més d'agost tingueren lloc, un any més, les festes patronals en honor a Sant Roc. Enguany la Comissió de festes estava formada per la Penya el Groc, una de les més antigues de Vilafranca. Els actes programats foren d'allò més variats destacant com a importants novetats l'actuació dels Castellers de Terrassa, els primers en aconseguir *un tres de nou amb folre*. Els bous també foren una distracció important. Tres bous embolats. Un d'ells va estar a punt d'escapar-se, però la cosa va quedar en no res.

Cal destacar també el dia de les penyes, en el qual participà un gran nombre de gent. També altres actes tradicionals com el dia dels Kintos, la tradicional xaranga vilafranquina, amenitzada per la xaranga

local **Pal Fred Mam**, les corregudes de jònecs, així com l'homenatge a les regines majors dels darrers vint-i-cinc anys tingueren un paper destacat.

Un any més emeté Televisió Vilafrànquina amb una bona acollida entre els vilafranquins que gaudiren de les imatges de les seues festes patronals.

La regina d'enguany va ser Blanca Bordàs Dols que estave acompanyada de Gemma Miralles Monfort, Anna Maria Monfort Tena, Anna Belen Monfort Nàger, Rosana Tena Monfort, Olga Monfort Andrés i Pili Tena Vicente, com a cort d'honor. Així mateix la regina infantil va ser Maria Monfort Marín, acompanyada per Maria Andrés Ibàñez, Sandra Montilla Fortanet, Isabel Vallés Fortanet, Anabel Tena Guimerà i Soledad Andrés Gómez.

## Concentració de Bandes

Un altre acte destacat d'aquest estiu va ser el que reuní un total de dotze bandes de música. Aquesta concentració tenie lloc per primera volta a la localitat i va suposar un èxit total de públic. S'aplegaren a Vilafranca bandes com la de l'Alcora, Albocàsser, les Coves de Vinromà, Vilafamés, la Vall d'Alba, Vilafranca i altres. L'UMV interpretà a la plaça de bous l'himne a Vilafranca i totes les bandes alhora van fer sonar l'himne del País Valencià.

## Voluntariat mediambiental

Allarg de l'estiu el GEV ha participat en les tasques de prevenció d'incendis mitjançant el voluntariat mediambiental. Membres del GEV han estat a l'aguait tots els dies de l'estiu, caps de setmana inclosos, vigilant les muntanyes dels termes municipals de Vilafranca, Castellfort i Ares del Mestre. Aquests voluntaris anaven provistos d'un vehicle tot terreny. Cal destacar que els voluntaris feien aquesta activitat d'una manera desinteressada i sense rebre cap compensació econòmica per la seua feina. El GEV, davant la bona perspectiva, estudia fer el mateix el pròxim estiu, augmentant, de ser possible, els mitjans disponibles per a dur a terme aquesta important tasca de prevenció d'incendis.

Lluís Puig i Gil

# El Forcall

HOMENATGE A JOSEP  
EIXARCH FRASNO I  
PRESENTACIÓ DEL LLIBRE  
RECOPILOTORI DE LA SEUA  
OBRA

## L'Homenatge

El 14 d'agost es feia de dia amb la notícia d'un tràgic accident, novament persones joves de la comarca s'hi veien implicades. Ja hi ha alguns joves que diuen que comencen a avesar-se a assistir a soterrars de companys. Això, veri-tablement, fa posar la carn de gallina...

Però, per una altra banda, el que ens reunia aquell dia al Forcall estava ben relacionat amb la vida: una trajectòria vital dedicada al coneixement de la vida dels avantpassats de la nostra comarca, la trajectòria de recerca d'un investigador incansable: Josep Eixarch Frasnó.

Els homenatges, com va assenyalar Henri Bouché, són per fer justícia, i són justos quan es fan a temps, com en aquesta ocasió. I, veritablement, de raons per a fer-ne un no en faltaven. Eixarch, en té amb escreix.

Per tant, de manera molt encertada, l'Ajuntament del Forcall va prendre la decisió de fer coincidir l'homenatge al seu historiador amb el nomenament de fill predilecte i amb la presentació d'un llibre recopilatori de la seua obra. Com recordareu, l'any 1991 l'Associació Cultural dels Ports ja li va retre un homenatge com a acte de cloenda de la commemoració dels 300 anys de la separació dels pobles de la comarca, de Morella. Anteriorment, el 1982, Viladecans li va atorgar el títol de fill adoptiu. Podem dir, doncs, que des del més llunyà (Viladecans), a una posició intermèdia (la comarca) i el més pròxim (el seu poble) se li ha reconegut la seua dedicació al coneixement i divulgació de la història d'aquests tres àmbits.

En aquest darrer reconeixement que va tenir lloc a l'ex-església de Sant Miquel hi van participar amb els seus parlaments: Henri Bouché, Director de la U.N.E.D de la província de Castelló, que va fer una semblança de l'homenatjat i una valoració del llibre que s'hi presentava; Joaquim Puig, Cap del Gabinet del President de la Generalitat Valenciana, qui va agrair a Eixarch el seu exemple; Manuel Luengo, Director de l'Axiu Municipal de Viladecans que va explicar la tasca de Josep Eixarch ha dut a terme a Viladecans; i Manuel Monfort, Alcalde del Forcall qui va pre-

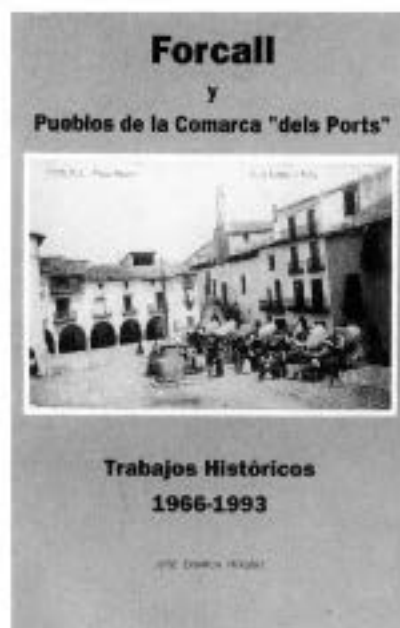
sidir i dirigir l'acte. Per una altra banda, també s'hi va convidar els alcaldes de la comarca, representants de la Colònia Forcallano-catalana, de l'Associació Cultural dels Ports, etc.

A l'acte es van adherir diferents persones i entitats a més de les moltíssimes que hi eren presents: Artur Zaragoza, Arquitecte-inspector del Patrimoni Artístic; la família Bordàs; l'advocat Manuel Segarra Tomàs; l'Associació Cultural dels Ports i Amics de Morella i Comarca.

L'historiador homenatjat, en un moment emotiu, quan l'alcalde de la Todolella li va regalar el llibre de la comarca, va prendre la paraula i va recordar que només havia fracassat amb un tema per partida doble: en l'intent de fer el museu de l'espardenyà; però va dir que no s'havia desanimat. Va cloure l'acte dient que l'homenatge no només ere a la seua persona, sinó a tots els forcallans. Així, simbòlicament, hauria de fer a través el títol i una part aniria per a ells, una altra per al seu oncle, mentor i educador, Canonge-ardiaca de la catedral tortosina, D. Bernardo Frasnó. I la darrera, als forcallans il·lustres que apareixen en el llibre. Va acabar amb paraules d'ànim per a les noves generacions tot esperonant la joventut per a fer realitat el museu de l'espardenyà.

## EL LLIBRE: FORCALL Y PUEBLOS DE LA COMARCA "DELS PORTS": TRABAJOS HISTÓRICOS 1966-1993

L'Ajuntament del Forcall ha editat un llibre de 562 pàgines que recull la bibliografia del fill predilecte de la vila Josep Eixarch. Aquest tipus



d'obres, que recullen l'obra molt esparsa d'un autor tenen una llarga tradició i no només a la nostra comarca (Mn. Milian, Domi Pastor) i tenen una utilitat evident per l'escàs tiratge i la fragmentació que solen tenir les publicacions locals i la dificultat de la seua localització per la situació bibliotecària del nostre país. El llibre està prologat per l'alcalde Manuel Monfort, presentat pel Dr. Bouché i amb fotografies de Salvador Rabaza i altres. Està dedicat a la seua esposa, pel seu sacrifici.

Conste de dues parts clarament diferenciades pel marc geogràfic: 76 obres referents al Forcall ("el filón preferido y mejor estudiado") i 27 que parlen d'altres pobles dels Ports pròxims al Forcall: Castellfort, Cinctorres, Hortells, la Mata, Portell, saranyana, Sorita, la Todolella i Villiores. Eixa classificació "delata" ràpidament quina localitat no hi és: Morella. El detall, altament significatiu, s'explique per la voluntat explícitament declarada per l'autor de ser l'historiador de la comarca, "perquè Morella ja en té". En realitat és impossible classificar-los per pobles perquè molts articles es refereixen (no pot ser d'altra manera en una comarca jurídicament unida fins 1691) a altres pobles, inclosa la metròpoli (com diu ell) o a la comarca en conjunt com el monogràfic sobre la independència de les aldees publicat en aquesta revista.

La capacitat d'Eixarch de "tocar totes les tecles", necessària per l'escassetat d'investigadors, es demostra perquè en l'obra podem trobar articles sobre totes les èpoques de la història, ensenyament, religió, etnografia, música, geografia, heràldica, biografia, demografia o toponímia.

Eixarch ha basat les seues investigacions, per una banda, en l'exhumació de l'àrida documentació notarial i per l'altra, en la voluntat de divulgació, i compaginar les dues coses no és fàcil.

Podem intentar fer una tipologia dels articles:

1.- Articles generals, de divulgació del passat històric del Forcall, generalment a programes de festes o a **Bisgargis** (1 a 4).

2.- Articles dedicats a les vicissituds d'edificis monumentals, molins, ermites, peirons... (18 a 24 + 35 + 64 + 67 + 77 + 79 + 86 + 89 a 97 + 100 + 104) generalment amb documentació notarial com a font o sobre llocs d'interès local com el rellotge (5), el Calvari (13), la campana grossa (17).

3.- Grans articles o sèries, dedicats a grans temes d'investigació: la guerra del Groc (16), el descobriment del jaciment

romà de la Moleta (6/10), la Santantonada (29), orguès i organistes (43 a 46 + 81), Independència de les aldees (63 a 76).

4.- Diversos episodis de la història amb base a documentació notarial (11 + 80 + 82 a 85 + 98 i 99), transcripcions (62), l'educació (14 i 15), exhumació de dietaris manuscrits (12), carretera (59). Dinàmica associativa: confraries (54 a 56 + 68), sindicats catòlics (65). Salut: còlera (33), hospital (42), Regalies (28 + 78), provisió de neu (34), hortes (34 a 40), Colònia Forcallano-Catalana (47 i 48).

5.- Articles sobre devocions (25 a 27 + 49 a 53 + 61 + 71 a 75 + 88).

6.- Estudis biogràfics (41 + 57 i 58 + 60 + 69 i 70 + 87) i heràldics (66).

Penso que estructurant els articles així podem trobar inclús una certa unitat temàtica en alguns dels temes que de l'altra manera no veurem. A més, hi endevinem els centres d'interès d'Eixarch, sempre orientats en analitzar relacions entre Morella i les aldees, no sempre fàcils, com sabeu.

Ernest Querol i Carles Ripollés

## Morella

### La Fira

Amb un temps esplèndid, els dies 10 i 11 de setembre, al passeig de l'Alamera i als carrers pròxims als dos portals es va instal·lar la Fira. L'Associació Firal els Ports en va ser l'organitzadora i va comprovar com augmentava el nombre d'expositors i com gran quantitat de



Foto: J. Pastor

gent acudie a mirar i a fitar-se els objectes quotidians i curiosos -navalles, esquelles, animallets, cuirs, aïnes, etc.

Els actes que es van celebrar van ser els següents:

Dissabte 10: Inauguració de la Fira per l'Alcalde.

Diumenge 11: Sorteig de bestiar i clausura del curs d'Agricultura per José M<sup>o</sup> Coll.

A banda d'aquests actes, durant el mes de setembre van hi haver unes xarrades i col·loquis per a millorar tot allò que fa referència a l'explotació ramadera.

## Jornades Sexennals

Durant els mesos de setembre i octubre i amb el lema **Vivim-ho**, la Parròquia va organitzar unes jornades dedicades a viure amb calma i profunditat l'esperit del Sexenni.

Jornades per a jòvens amb xarrades (prevenció de la drogodependència...), col·loquis, convivències (al Caro i a la Marededéu de la Font); es va finalitzar amb una eucaristia. Jornades per a les famílies: xarrades (pares i fills...) i una eucaristia per a celebrar les bodes de plata i d'or. Jornades per als xiquets amb un gimkana i una eucaristia. Jornades de la parròquia amb xarrades i col·loquis (la parròquia avui...). Jornades per als malalts amb l'eucaristia i la unció.

## Central tèrmica

Passat el barri de l'Hostal Nou, l'empresa E.M.S.A. (Electra del Maestrazgo S.A.) està fent unes obres destinades a construir una central tèrmica de fuel per tal de compensar el subministre en cas d'avaría en la part de l'Aragó que és d'on ens arribe la llum.

## I Jornades de Paleontologia

Els dies 16 i 17 de setembre van tindre lloc les I Jornades Paleontològiques organitzades per l'Associació d'Amics de la Paleontologia de Morella.

Les conferències i disertacions van versar sobre els dinosaures; s'hi van fer consideracions sobre la biologia, les restes fòssils (ossos i empremtes), la desaparició, etc. També es van fer visites als jaciments de la zona.

Per a aquestes jornades van venir especialistes de les Universitats de Madrid, Barcelona i València.

## Comissió de Seguiment

Els Ajuntaments afectats per la contaminació, Endesa, la Generalitat Valenciana i Grups Ecologistes, tots ells signants de l'acord de prevenció mediambiental i foment ecològic, es van trobar a Morella el passat setembre per a constituir la Comissió de Seguiment de la contaminació.

El que es pretén, de bon principi, és prendre les mesures pertinents per a corregir els efectes de la contaminació de la tèrmica d'Andorra.

## 9 d'octubre

Amb un dia passat per aigua, el Grup de Dones dels Ports va celebrar la diada de la Comunitat Valenciana.

Es van programar els següents actes. A les 5 de la vesprada, els/les assistents/es van visitar l'església i l'arxiu. Aquesta visita, segons els comentaris, va ser molt interessant i va anar a càrrec de Pepita Milian. El mal temps i la pluja van impedir la visita al Convent de Sant Francesc. A les 7 de la vesprada es va projectar la pel·lícula *Proposició indecente*. La jornada festiva es va cloure amb un sopar.

## Contenidors

Des del passat mes de setembre els pobles de la comarca disposen de contenidors per a la recollida del vidre.

Els contenidors han estat repartits per la Diputació de Castelló i prompte, segons el president de la Mancomunitat de Servicis dels Ports Rogelio Tena, la comarca comptarà amb uns altres per a la recollida del cartó.

## Penya Barcelonista

El dia 1 d'octubre es va inaugurar la Penya Barcelonista els Ports de Morella. Directius del F.C. Barcelona van portar fins a Morella la copa de la Lliga i van ser els encarregats de la inauguració de la nova Penya.

Una xocolatada per als aficionats més menuts i un sopar per als barcelonistes van ser els actes realitzats pels responsables d'aquesta entitat.

## Baixada de la Maredeú

Els dies 22 i 23 d'octubre la rogativa al santuari de Vallivana va posar punt final als actes del Sexenni L. Els morellans i morellanes, grans i menuts, van acompanyar tot el camí de tornada cap a casa de la seua mare i patrona la Maredeú de Vallivana.

L'immillorable temps va fer de l'amada i de la tornada una caminada agradable.

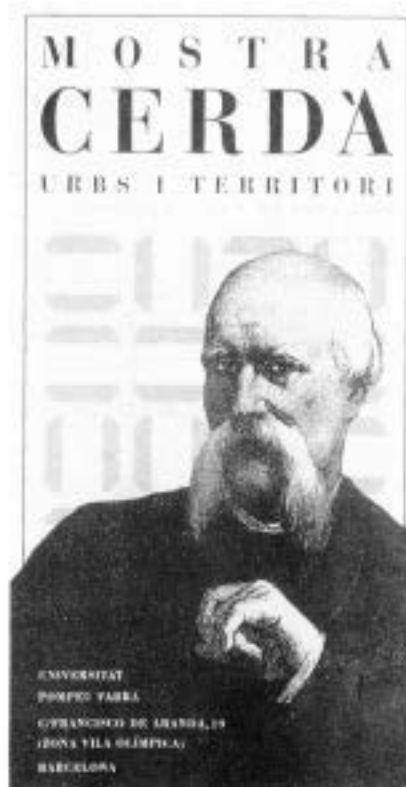
L'alegria i el goig de l'arribada a l'er-

mita per acabar el Sexenni es va transformar, mes tard, en llàgrimes i gests de dolor en els assistents en conèixer la notícia de la mort del jove morellà Andrés Jovaní, que perdí la vida en accident de moto a la corba d'En Roig.

## Resultat econòmic de la campanya contra la fam

Festival de Nadal.....	180.500
Col·lectes a les misses.....	113.950
Col·lecta per les cases.....	534.880
Sopar de fam.....	142.370
Donatius.....	335.000
Dia de Solidaritat.....	3.000
<b>T o t a l.....</b>	<b>1.309.700</b>

Mirant aquest resultat de recaptació podem dir que és bo, més encara quan el comparem amb altres pobles semblants; però hem de mirar-nos a nosaltres mateixos i pensar si podem fer més. Hem de treballar més i millor per fer caure el mur que ens separe dels països pobres.



## Mostra sobre Cerdà

A uns antics quarters de Barcelona, la Caserna de Jaume I, on s'ha allotjat la Universitat Pompeu Fabra, s'ha organitzat del 23 de setembre al 8 de gener una mostra que duu el títol "Cerdà: Urbs i Territori". La mostra fa un repàs de les teories Urbanístiques d'Ildefons Cerdà i de la seua plasmació a la realitat, l'Eixample de Barcelona.

L'objectiu de la mostra és donar a conèixer les darreres recerques sobre la seua obra, que darrerament ha aconseguit trobar el plànol original de l'Eixample, que estava perdut a Madrid. El recorregut

per les sales s'inicia amb la crua realitat urbanística d'una Barcelona, que per les necessitats militars (de tenir controlada la ciutat) encara estava emmurallada, amb fàbriques a dins, terriblement densificada i insalubre (quasi 900 habitants per hectàrea, la més densa d'Europa). Més tard, l'exposició fa un repàs als diversos projectes de 1855, 1859 i 1963.

Cerdà va escriure una *Teoria General de la Urbanització*, que després d'analitzar les diverses tipologies, arriba a la conclusió que (òbviament) el seu sistema és el millor. Els organitzadors, per tal que el públic tingue ràpidament una idea d'eixa teoria, han fet una auca audiovisual. L'auca és molt curiosa perquè, de les diferents classes d'urbanització, la urbanització **combinada composta** pròpia de les ciutats medievals i per a urbanitzar el coster, caracteritzada per cases entremetgeres i de contrafort entre carrers, carrers pedestres en contrapendent i carrers eqüestres en ziga-zaga, està exemplificada amb un plànol de **Morella**.

L'auca també analitza els mitjans de locomoció i les formes d'urbanització fent una tipologia de les locomoció, pedestre, eqüestre, rodada i ferroviària. La seua ciutat seria apta per al ferrocarril, mentre que els organitzadors exemplifiquen una ciutat **eqüestre**, una altra vegada, amb el plànol de **Morella**, volent dir que no és massa bona per a la circulació rodada, cosa que alguns ja sospitàvem.

Posteriors sales parlen de l'execució de l'Eixample barceloní: els concursos, els plànols, les obres. Les darreres comparen Barcelona amb altres eixamples del món.

## Morella acull un curs de Gestió Turística i Desenvolupament Local

El 24 d'octubre va començar a la Casa Ciurana un curs de Gestió Turística i Desenvolupament Local. L'organització del curs ha estat a càrrec del M.P.D. (Mòdul de Promoció i Desenvolupament dels Ports, programa del INEM) en col·laboració amb A.S.E.T.M.I.C.O. (Associació d'Empresaris Turístics de Morella i Comarca), el Centre de Desenvolupament Rural (Programa Leader) i el C.E.D.E.C. (Centre de Desenvolupament Comercial). El curs té com a objectiu la formació teòrica i pràctica de jòvens per a la promoció turística de la comarca.

La seua duració aproximada és d'un mes i mig, 200 hores, des del 24 d'octubre

al 16 de desembre amb horari intensiu, matí i tarda. El curs s'estructura en funció de vuit mòduls independents que corresponen a vuit matèries impartides per professionals del sector turístic i comercial de Catalunya i de la Comunitat Valenciana. Els mòduls són: Animació Turística, Organització de Congressos i Activitats Culturals, Pràctiques de Màrketing, Comunicació Comercial, Creació d'Empreses i Autoocupació, Habilitats Socials, Atenció al Client i Avaluacions i Anglès turístic.

La inscripció al curs queda oberta també a aquelles persones interessades únicament en algun dels mòduls sense necessitat d'assistir al curs sencer. Els cursos que en cara queden són:

#### CREACIÓ D'EMPRESES I AUTOOCUPACIÓ

Vicente Terol, Assessoria AFINS-C. Pedreguer, Alacant.

16 hores. Del 21 al 23 de novembre.

#### HABILITATS SOCIALS

Pilar Aparicio, Psicòloga. Llicenciada Ciències Polítiques, Madrid.

20 hores. Del 28 al 30 de novembre.

#### ATENCIÓ AL CLIENT

#### I AVALUACIONS

Carmen Blasco, Psicòloga. Empresa Formació, València.

32 hores, del 23 al 25 de novembre i 1 de desembre.

#### ANGLÈS TURÍSTIC

Montserrat Iglesia Xarnani, Escola Europea d'Animació Turística, Barcelona.

22,5 hores. Del 12 al 16 de desembre.

## Campanya de difusió del Turisme Rural a la comarca dels Ports

**E**l M.P.D. (Mòdul de Promoció i Desenvolupament dels Ports) ha dissenyat i planificat una campanya d'informació i difusió del Turisme Rural a la comarca.

Han estat diversos els motius i arguments per posar en marxa aquest projecte emprendedor. D'una banda, el Turisme Rural incrementaria de forma considerable la renda dels habitants de la comarca, contribuiria al desenvolupament del sector turístic gràcies a una diversificació de l'oferta actual, i comportaria també una millora i conservació del patrimoni natural i arquitectònic, així com una revalorització dels costums i les festes tradicionals.

En la primera fase de la campanya, el tècnic agrícola del M.P.D. ha ofert un seguit de xerrades informatives als di-

ferents pobles de la comarca, durant el mes de novembre. Un cop finalitzat el cicle de xerrades, Cincorres acollirà una jornada, els dies 25 i 26 del mateix mes, on especialistes del tema guiaran i debatran amb els interessats la planificació del Turisme Rural a la comarca. Més endavant es té prevista l'organització d'un curs per a aquelles persones ja decidides en promoure alguna iniciativa en aquest camp.

Marta Aguilar Izquierdo  
Àrea de Comunicació del M.P.D.



## Liberals, Romàntics i Carlins

**S**ergi Beser ha tornat a dirigir un curs d'estiu a Morella, sota el paraigua de la Universitat Jaume I i altres patrocinadors. El curs d'enguany ha seguit la línia interdisciplinària i la successió cronològica dels cursos anteriors.

La literatura va ser abordada pel director del curs, parlant de literatura romàntica i política. En eixe camp literari també vam tenir a Salvador Garcia, de la Universitat d'Ohio, que va parlar dels emigrants, centrant-se en Valentín Llano. Leonardo Romero Tobar, de la Universitat de Saragossa, va parlar de la lírica romàntica, centrant-se també en Bécquer i Espronceda. La literatura en català de l'època de la Renaixença va ser tractada pel director de la Biblioteca Nacional de Catalunya, Manuel Jorba.

La cultura popular en relació al romanticisme va ser explicada, de forma original i aprofitant exemples comarcals, pel professor herbesí de la Jaume I Lluís Meseguer. És interessant veure com es considerava des de la cultura popular (i no des dels llibres) l'època dels liberals i carlins. Un dels mites analitzat va ser l'arxipetít Castelló liberal.

El curs ha comptat amb l'imprescindible i emèrit catedràtic Arcadi Garcia Sanz, que repartí el seu temps entre el constitucionalisme dels liberals i els projectes de nous calendaris que sorgiren en l'època romàntica. La pintura de Goya va ser analitzada per Vicente Mestre, de la Llotja barcelonina. Manuel Chust, de la Universitat patrocinadora, va descriure el tema de la guerra i la revolució liberal en tres moments: 1812, 1820 i 1833. El *terrorista de la història* (com li diuen a la facultat, allà a Barcelona) Miquel Izard va tractar la relació entre la burgesia peninsular i la independència americana. Per manca de temps va parèixer molt curt als alumnes, que estaven molt interessats en conèixer més a fons una veu crítica i alternativa a la historiografia oficial.

El tema del carlisme va ser tractat per les persones que, probablement, més en saben a nivell del País i comarca. Jesús Millan, catedràtic d'Història Contemporània a València, va fer una argumentada conferència sobre les bases socials i la ideologia del carlisme valencià, on explicà la seua tesi. No acabe de veure la revolta popular que la historiografia dels darrers vint anys detecte en el carlisme, destacant la manca de compromisos socials, posant en qüestió la grandesa del moviment i destacant que la pròpia dinàmica de guerra va mobilitzar per la força gran part de les tropes carlines dins d'una societat prèviament desballestada. El professor d'institut Adolf Sanmartín, a qui podeu llegir al número 8 de la nostra revista, va fer un repàs al carlisme comarcal a la primera guerra, aportant les seues darreres investigacions a tres arxius municipals de la comarca, Sanmartín coincideix amb la tesi fonamental de Millan, i intente saber com els carlins ixen del barranc i ocupen pobles, és a dir, com es consolida una guerra i es controle militarment, administrativament i política.

El curs es va cloure amb la tradicional visita al castell comentada per l'historiador militar Manuel Salvador Gaspar, en aquesta ocasió més justificada que mai per la temàtica del curs.

Carles Ripollés

## La Mata

### Aigua no potable, ...però aigua

El principal problema en arribar l'estiu, com cada any, ha estat l'abastiment d'aigua de la població. Aquest any, però, amb un remei de darrera hora tot va quedar solucionat aprofitant l'aigua d'un pou perforat anys enrere, després de fer un sondeig petrolífer. Aleshores l'aigua no va passar els controls sanitaris.

Enguany, però, la qualitat del líquid element havia millorat i, per tant, es va considerar apta per a l'ús humà, malgrat l'olor i el tacte oliós.

Bona solució per al bestiar i les granges del terme, encara que el veïnat va preferir utilitzar l'aigua de la font d'Allà Baix; de tota confiança. Fins els pobles dels voltants venien a buscar-la. El cert és que després de les tronades, el seu color groguinós va fer pensar en possibles filtracions de purins.

Com a mínim per a rentar, rentar-se i altres necessitats bàsiques va ser suficient, però... i per a beure, vi o cervesa?

## Obert el Meson del Forn

Es baixos de l'ajuntament i antic forn de la vila han acollit el nou establiment hostaler de la Mata, després de la restauració del local amb diners de la Diputació i del programa Leader, a parts iguals.

Amb el servei del restaurant es pot fer un tast de la gastronomia típica i casolana. La cafeteria és un atractiu més per apropar-se a visitar el nou Meson i fer un tomb pels carrers del poble.

Cal recordar que des que va tancar l'últim Bar-Tasca a la localitat (en pocs anys dos establiments i tres propietaris van deixar el negoci per manca de rendibilitat i problemes amb els clients), l'Ajuntament va prendre la iniciativa empresarial, llogant un local i pagant l'acondicionament i el lloguer mensual per tal que els clients assidus al cafè no pergueren el costum.

Possiblement la propera empresa municipal serà obrir un forn de pa, una carnisseria, etc... completant així el dèficit de serveis que pateix la població.

## La Todolella

### Santantonada a Barcelona

El dissabte 8 d'octubre es va viure una Santantonada molt particular, particular per la data però, sobretot, particular pel lloc. El marc, el Moll de la Fusta de Barcelona, la part del port on aplegava fa temps -entre d'altres- la fusta provinent dels nostres boscos, embarcada als Alfaes o a Vinaròs. La causa va ser la celebració per tercera volta d'EXPOCULTURA, una exposició que organitza de tant en tant la Generalitat de Catalunya per mostrar als barcelonins la cultura popular del país.

Si bé l'acte no va gaudir de massa propaganda -no va eixir a tots els diaris-, açò no va dificultar massa un dels mèrits de l'acte, que va ser la trobada dels todolellans que van vindre de la comarca amb els compatriotes residents a Barcelona.

L'acte va iniciar-se puntualment a les 9 de la vesprada, quan ja ere fosc, i només va veure's una mica deslluït per les inevitables servituds pròpies de fer un acte fora del seu lloc habitual: impossibilitat de foradar el terra per a plantar el maio, les -al meu judici- exagerades mesures de seguretat, el vent propi d'un lloc obert...

Un dels aspectes que es va trobar en falta per algunes persones va ser una expliconeta multicopiada de la significació de l'acte i la localització de la Todolella, per facilitar-la a les persones, que haurien estat més si els mossos d'esquadra hagueren estat més informats sobre el lloc concret on es feia. Afortunadament només calia buscar una barraca pels molls.

L'acte va acabar-se passades les deu de la nit amb l'extinció de les restes per part dels bombers municipals, quan encara quedava brosta per cremar.



ExpoCultura ha comptat amb la presència d'un stand de la nostra generalitat, on es podia escoltar per uns auriculars alguns sons de la comarca aplegats a la fonoteca de materials. El que ja no es trobaven eren materials de difusió de la comarca, esgotats per la gran afluència de públic o per imprevisió. Imatges de la comarca es podien veure, també, a l'estand de Carrutxa, el centre reussenc dedicat a la cultura popular.

Per últim, deixeu-me rememorar -poques coses fan posar la cam de gallina- el miniconcert de J.A. Labordeta, i el recordatori -tan típic en ell- a la despoblació, exemplificada en la cançó *La Vieja* que, com sabeu, està dedicada a la gent de les comarques veïnes de l'Aragó.

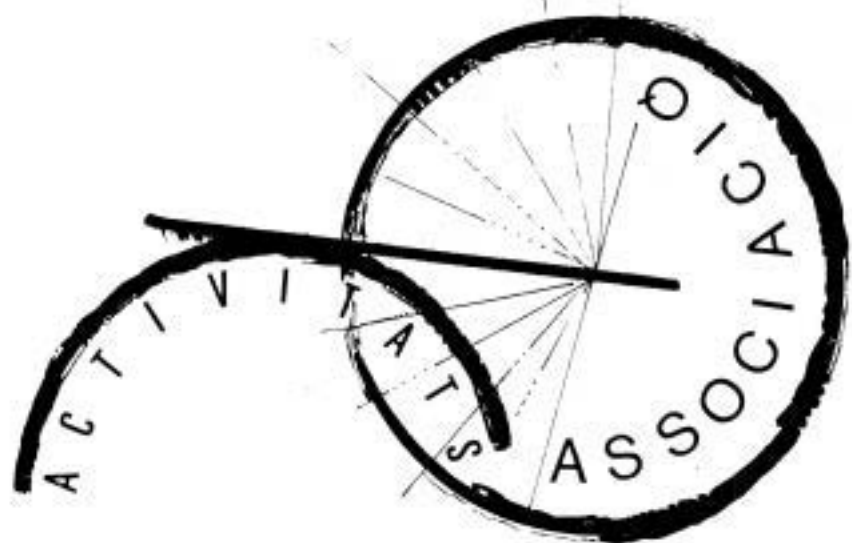
## Els dansants de la Todolella

El diumenge dia 9 la dansa guerrera de la Todolella va actuar per tota la Rambla de Barcelona junt a altres danses de lluita, especialment de balls de bastons d'arreu dels Països Catalans.

C. Ripollés



La dansa guerrera de la Todolella a les Rambles. Foto: Chrystian Roy



## La Mort

**A**mb aquest títol s'encetava el 18 de juliol de 1994 el seminari del Professor Aracil.

Les pintures de la dansa de la mort de la sala capitular del convent de Sant Francesc de Morella foren el motiu per a la presentació del seminari, en l'acte, la professora d'història Francesca Español donà una conferència sobre el macabre en l'art medieval. En acabar la conferència, el company Julià Pastor ens interpretà a la dolçaina el que de la dansa es pot llegir a les pintures.

La casa Ciurana fou l'altre lloc on es dugueren a terme, al matí, les sessions del seminari; a les nits i amb l'ajut de la nostra amiga Pilar Alfonso, vam poder veure projeccions de pel·lícules relacionades també amb el tema de la mort.

Segurament tindreu curiositat en saber què ens va contar el professor Aracil, el títol del tema era suggerent i agosarat, cal dir-ho, la mort no és tema de conversa gustós. Deixem-ho només en gosadía, no us cregueu que hem fet cap proesa tampoc parlant de la mort. Una gosadía com tantes altres, per cert!

De la mort i com arribes a conèixer-la, del suïcidi, de la immortalitat, de la gratitud, de la vida, de música, de cinema, d'imatges, de tabús... de tot això es va parlar en aquest seminari. On està la gosadía?

Probablement les estic traient de context i no s'acaben de veure les relacions que s'estableixen entre els diferents temes, però no podem resumir en unes frases el contingut de tot un seminari molt reflexionat, ben documentat i brillantment exposat, però no me'n puc estar de fer-vos una tria d'eixes frases que, moltes vegades, queden per a les antologies; va per vosaltres:

"La mort és humana perquè pose a prova la humanitat".



Foto: J. Pastor

"El tabú de la mort no ha estat superat sinó que s'hi ha cedit... la mort, ara, a l'home actual l'enganxe més desprevinut que mai; ara la mort és més tabú que mai, perquè s'ha perdut la noció de l'ànima".

"La mort ens oblige a la interpretació/reinterpretació de què és la persona".



Foto: J. Pastor

"La mort ens oblige a distingir una persona d'un cos".

"Fins que no morim la nostra vida no és un fet".

"La manera de concebre la mort pot ser la ruptura de la vida vivent i de la vida viscuda".

"Veure la vida com un fet és retrospectiu i és sumatiu i això no és una abstracció, és una totalitat i, en conjunt, la vida és tan concreta com els elements que la formen. Hi ha una paradoxa per a entendre la mort que és el moment més tancat o el més obert o les dues coses".

"El que aguarda a l'home després de la mort no és el que espere ni el que sospite" (Heràclit).

"La humanitat ha sabut sempre saber-se-les amb impossibles i s'ha fet la proesa de concebre l'inconcebible".

"La vida i la mort no es poden deslligar; la mort ens revele que la volatilitat, la inescrutabilitat, etc. no són coses del més enllà, sinó coses d'ací, de la vida. La mort ens convida a reconsiderar la vida o a considerar-la per primera vegada, és una mena d'espill que ens convida a una reflexió".

"La manera correcta de concebre la vida és concebre-la com a joc, com una ventura. Ens les hem d'heure amb ella i això implique confiar-se".

"No hi ha cap més manera de fer-se persones que a través de les relacions particulars. Això és la socialització. Un error molt gran d'una certa gent és creure que ser membre de l'espècie humana implique ser persona. Només et fas persona quan tractes amb persones".

"La humanitat perdure perquè es creen lligams permanents. És una reciprocitat oberta".

"El que ha estat inventat i és valuós val la pena d'adquirir i, per tant, d'imitar".

Tal vegada la gosadía de dir, en una societat com la que vivim, és suficient per a triar un tema tan suggerent com el de la mort.





## El Sexenni de Morella

Com que un dels nostres ha fet un llibre, és costum i tradició que algú del gremi en face una ressenya plena de flors i violes, cantant les excel·lències de l'autor i els mèrits dels editors. Com som molt amants de la tradició, ho farem.

Quin és el mèrit del llibre de J. Pastor? El tòpic és dir que ha cobert una de tantes llacunes que, en el camp cultural, hi ha. De fet no és veritat. En la bassa sexennal no mancaven publicacions que, en tot o parcialment, es referien a les nostres Festes, però l'aigua, degut a que ja fa massa temps de les darreres pluges, ja començava a ser poca, tenie massa nitrats i poc oxigen i només podie aprofitar-se per al regadiu d'espècies vegetals molt resistents o per a regs d'emergència.

El llibre és un conjunt connectat i planificat de perforacions en busca de l'aigua clara que corre subterràniament pels Camps Sexennals, als cortals on els veïns van a les flors, als arxius on corre l'aigua que marque el pas del temps, a l'ànima de les persones que tenen devoció a la Mare de Déu.

No cal que envieu els vostres espies a veure com es construeix el regadiu. Té una estructura clàssica de qualsevol regadiu-llibre: en quatre parts, més els prolegs, introduccions, bibliografies, agraïments... Però si l'estructura no fuig de les lleis de l'enginyeria, no són habituals els materials emprats, de primera qualitat.

L'excavadora que prepare el terreny és el pròleg d'Ernest Querol. L'excavadora, molt potent, destaque la novetat de l'aportació de Pastor evitant una característica d'aquest tipus de publicacions [...] la repetició de tònics o [...] documents sense acudir als originals.

El procés, un cop aplanat el terreny, s'inicia amb el sondatge de les roques



## EL SEXENNI

amb una finíssima broca, la breuissima introducció de l'autor, que amb unes proves de laboratori aplega una definició dels rocs (és difícil resumir les Festes en cinc línies i mitja...). Eixa mostra dels estrats guiarà el lector per les quatre perforacions en el Sexenni o parts del llibre.

La primera perforació ha provat de fer-la al moll, en la terra més blana i superficial. En tres pàgines resumeix la celebració actual del Sexenni. En número de pàgines, quede molt desequilibrada i si li ha donat eixa importància -considerar-la tota una perforació- és perquè encara que la veta d'aigua és molt fina és la important perquè és a on cada sis anys plantem la cibada.

La segona perforació l'ha feta a un tossal de roques duríssimes, l'origen i història del Sexenni. De fet ací ja hi ha vetes d'aigua, però és aigua ja molt contaminada per l'abús dels pous i fonts. Ja fa temps que les autoritats sanitàries estan pensant de tancar la Font En Segura Barreda, que és d'on bevem habitualment malgrat el regust a tarquin que té... per tal de seguir perforant ha calgut impermeabilitzar aquest estrat si bé les filtracions són inevitables. A molta fondària ha trobat un aquífer d'on s'alimenten les vetes segurabarredianes. L'aquífer ha estat dedicat a l'arxiprest Rosselló de la Torre.

La tercera perforació s'ha fet en múltiples pous, el que ha ampliat la superfície regada (unes 120 pàgines) i l'han batejat com el Sexenni pas a pas. S'han fet pous al mas de l'Anunci, en alguns carrers de Morella, al dels Alets, a les dues Casetes de les Colònies, a la Dena dels Gremis, al camí de la Rogativa, etc...

La quarta perforació s'ha fet al camp de les danses, aprofitant els pous oberts des de fa anys per l'empresa perforadora AU!. Si bé la quantitat d'aigua és la

mateixa, s'han relligat els pous en una única xarxa de distribució d'aigües.

L'enginyer Pastor ha aconseguit un conjunt de quatre perforacions que forme un sistema de regadiu que ha aconseguit eliminar els cards i les argelagues i als Camps Sexennals ara es poden plantar bajoques i tomates. És clar que ara que tenim tanta aigua sempre hi haurà qui no vullgue plantar res o que es conforme amb quatre melons.

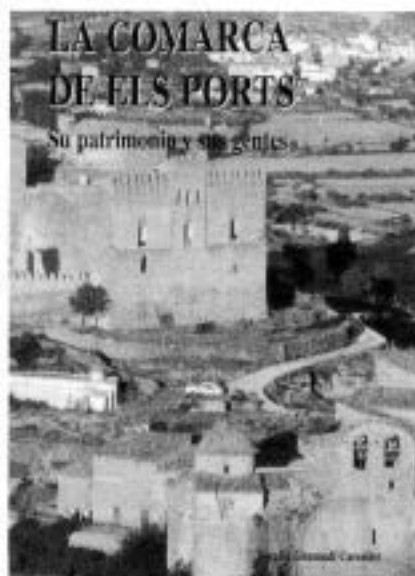
## La Comarca de els Ports: su Patrimonio y sus gentes

El cronista oficial de la ciutat de Morella, Serafin Gamundí, ha fet un nou llibre de gran format, aprofitant les facilitats de la Fundació sexennal i una beca de la Mancomunidad Turística del Maestrazgo, AMYC i l'Ajuntament de Morella.

El llibre està dedicat, en aquesta ocasió, a la comarca, seguint la línia del llibre sobre el terme que va escriure amb la col·laboració de Carles Sangüesa. Després del pròleg de Sergi Beser, hi ha 429 pàgines adientment amantides amb unes excel·lents fotografies de Julio Carbó.

El llibre està compost de capítols que tracten monogràficament cadascun del 17 pobles de la comarca -sense la Timença ni Catí i comptant Xiva i Hortells separatament.

Dins de cada capítol-poble es repeteix la següent estructura: Introducció històrica, Monuments, Arqueologia, demografia, Indústria, Agricultura i



Ramaderia, Vies Pecuàries, Descansadors, Abeuradors, Serveis, Monts Públics, extensió del terme i límits, orografia, hidrografia, ermites, creus de terme, peirons, rogatives, danses folclòriques, altres manifestacions folclòriques, costums ancestrals, confraries, festes majors, sants patrons, notes i agraïments, plànol urbà, plànol del terme i llistat toponímic. En algun cas s'amplien o redueixen els capítols.

Quede clar, doncs, que ens trobem davant una gran obra de referència i consulta. Alguns dels aspectes que han estat trobats en falta són la grafia de la toponímia o la visió de conjunt de la comarca, aspectes que intentarà cobrir el llibre que sobre la comarca té en premsa el Grup d'Estudis dels Ports.

Carles Ripollés

## Recull de Premsa Document de Morella

Article publicat per Joan F. Mira a la Revista Sao (22-8-94) i al Temps (5-9-94).

No hi ha al nostre país un lloc com la ciutat de Morella. Més d'una vegada he tingut oportunitat de portar forasters a conèixer-la, i l'experiència és sempre la mateixa. Pugem els revolts del port, baixem una miqueta, allà davant hi ha un tall per on passarà la carretera i jo dic "alerta, ara?". llavors apareix Morella, va pujant en l'horitzó des de la roca més alta del castell, va prenent davant dels ulls aquella forma única, i jo pare el cotxe a la vora i pregunto "què?". Si l'acompanyant té la sensibilitat que

cal (altrament supose que no vindria amb mi), diu alguna cosa inconnexa o bé obre molt la boca i no sap què dir. La bellesa potent produeix aquesta mena d'efectes, i Morella és això, una obra humana de bellesa potent. No sé com s'ho han fet els morellans, del segle XIII ençà, però aquest és el resultat.

Fa poques setmanes hi vaig la penúltima visita, la tercera de l'any 94, any del Sexenni. Aquesta vegada el motiu era presentar un llibre bellíssim amb gravats de Pilar Dolz, morellana, que acompanyen poemes de Vicent A. Estellés, o viceversa, els poemes acompanyen els gravats. Els poemes corresponen al *Document de Morella*, part d'allò que és o serà el *Mural del País Valencià*. Els gravats són herbes, tiges, petjades, pedres picades i superfícies de pedra. Estellés escriu: "un pectoral quotidià de pedra, la inscripció pregona de l'anell", i amb aquests versos inicials ja està tot dit. En efecte, quan arribes, Morella t'apareix allà dalt estesa, oberta damunt del pit de la muntanya, ordenada, no desordenada, escampada com aquells pectorals d'un sacerdot inca o egipci, lligada al coll del castell, un pectoral de pedra humana damunt d'un pit mineral, aquesta és la imatge. Però quan t'hi acostes, la imatge del poeta es converteix en una ciutat viva, la pedra és habitada cada dia, no és ruïna ni simple habitació de la memòria, és *quotidiana*, i la quotidianitat preserva la bellesa, el rostre antic per ser viu és sempre jove, aquest és el miracle. No és un escenari, tome a dir, és un lloc de bellesa habitada.

Comentava Fuster fa molts anys que aquests llocs tan antics i tan bells són per definició incòmodes i mals de viure, i jo no sé si és sempre cert. A Morella, cada vegada és més cert el contrari: la bellesa ha millorat la vida, la gent ha comprès que amb una mica de restauració, un poc de pintura, aigua calenta i fusteria renovada, viure ací pot ser un alt privilegi. Ara saben, segurament més bé que ningú, que l'envelliment i l'abandó és tan enemic de la comoditat com de la bellesa i que la bellesa de les pedres, i dels carrers, ves per on, pot resultar atractiva i rendible, a més d'habitabile. Això és la quotidianitat de la poesia: de què ens serviria un pectoral de pedra si no el podem portar, si l'hem de guardar en un museu?

Escriu Estellés: "Obren escuts pedrapiquers rurals/ amb obstinats martells inapel·lables,/ detallen flors de molt antics llinatges..." A Morella tots els llinatges són antics i tots podrien obrar-se un escut a la porta, però aquesta ciutat ha preferit mantenir en uns altres tons la

seua inapel·lable obstinació. No és aquest, ni ho va ser des d'un principi, un lloc de marquesos o de ducs, no hi havia senyor, la senyora era la ciutat mateixa. Perquè un dels secrets de la bellesa de Morella és haver estat sempre una ciutat, no un poble gran com n'hi ha tants, sinó una ciutat petita, amb aristòcrates, burgesos, canonges, convents, obradors i fàbriques, notaris, treballadors i botiguers, tot el que una ciutat com cal ha de tenir. Fa dos segles ho tenia, fa un segle també, ara conserva la bellesa urbana, el passat habitable en el present, aquesta forma única de grandesa concentrada. Mireu-la bé, quan hi aneu: aquesta deu ser una de les més denses petites ciutats d'Europa. Per tant, no hi busqueu només façanes de palaus, finestres gòtiques, les portals esplèndids de la basilica, els claustres, les portes de la muralla, això ja és molt, però cal buscar una altra cosa, respirar-la: l'aire urbà, l'espessor de la història, un equilibri, una harmonia preservada, aquestes coses impalpables, que fan una altra dimensió de la bellesa. I si ara, per les festes del Sexenni, heu trobat, com jo, que hi havia massa gent i feia massa calor torneu amb més calma, per favor, amb més calma i moltes vegades. I si aquesta invitació sembla una mica arravatada, he de dir que aquesta ciutat, Morella, és un dels pocs llocs on, si l'elecció fóra possible, jo hauria triat de nàixer.

Joan F. Mira

## Un altre Ballarín

Entrevista a J.J. Rovira al Temps (3-10-94)

Joan Josep Rovira i Climent, professor de filosofia de COU i del seminari de Tortosa, i rector de Freginals, al Montsià, ha publicat a Columna el seu segon llibre de proses, *El cor del vagabund*. Nascut a Cincortres (els Ports de Morella) l'any 1947, es va llicenciar en filosofia per la Universitat Gregoriana de Roma i la Ramon Llull de Barcelona. El seu primer llibre de proses, *Olor de terra*, un recorregut per la zona dels Ports, es troba a Columna des del juliol de l'any passat. Autor de poemes en castellà i en català, té també alguns llibres de filosofia publicats en totes dues llengües.

- En el vostre cas, a diferència dels escriptors que descobreixen el paisatge i les seves possibilitats literàries bo i fugint de la ciutat, mameu a fons el paisatge des de la infantesa i, anys després, decidiu de descriure'l. Aquesta

consideració que faig és correcta?

- Sí, de primer visc i després escric. A més, dins una jornada faig el mateix. Durant el dia, visc, i escric a la nit. És escric el que he viscut. Sense l'autenticitat del viure gairebé no escric res. De petit, com dius, vaig mamar el paisatge. No sé viure sense la meua terra, el meu paisatge. El meu pare era tractant de matxos. Amb menys de deu anys, abans del 57, l'acompanyava pels masos i pobles, on anava a vendre cavalls, eugues i ases. No sols he fet mil vegades el paisatge, també he conegut la gent. Per això, els llibres tenen l'autenticitat de la vida. I he après el llenguatge del carrer, tant el castellà com el català, i per això és viu.

- A la nota final del vostre primer llibre de proses de viatges diu que viviu com un home viator en el sentit existencial i literari de l'expressió. Com el viviu en el sentit existencial?

- Homo viator és l'home que fa via, caminador, que no s'installa. Així és com he viscut, caminant. Entenc la vida com tot el contrari d'una instal·lació. Encara que estimo molt la meua pàtria petita -les altres són muntatges- sóc un caminant. Viatjar és consubstancial al meu estil de viure. No puc viure en el suposat ordre limitat d'un horari delimitat. Necessito la sorpresa diària com les sorpreses del viatge.

- De quina manera us varen encarar al paisatge com a escriptor. Vàreu estu-

diar o reflexionar sobre l'ofici, sobre les tècniques de descripció del paisatge?

- No. No he estudiat mai l'ofici d'escriure. He llegit molt, molt. Al seminari de Tortosa em llevava dues hores abans, a les 4, quan a partir dels setze anys tenia habitació particular. Majoritàriament en castellà. Era una època que oficialment no ens ensenyaven la nostra llengua. Tinc l'estructura de la llengua gràcies al llatí i al grec. Si escric poemes, és d'un ritme que em neix i, si descriu paisatges, és d'una experiència que tinc. Ara, escric des d'un amor profund a la llengua, he descobert la llengua com una eina culta de la poc, uns quinze anys. Però l'he descoberta al carrer. Viatjo molt, dic que me n'he anat a l'estranger perquè no em busquin i estic al meu poble, sense telèfon, i a la nit sóc amb la gent gran que encara sap parlar, que crea imatge. En la narració són creadors d'imatges. Els meus alumnes van al cinema i veuen la televisió i gairebé cap no sap enraonar com ho fa la gent gran. La vivor de la llengua és això.

- Pels textos que he llegit, he vist que, malgrat el vostre amor per la llengua com a objecte propi de desig no cauen mai en la folklorització del llenguatge. El fil de la narració i l'expressivitat mantenen sempre per damunt de les paraules i expressions, per riques, bel·les i ensisadores que puguin ser o semblar. Això és espontani o premeditat?

- Premeditat. En sóc conscient del tot. Sóc del poble i no sóc un foraster que en fa antropologia o folklore. Ho hagués pogut fer, perquè, de material, no me'n mancaria. Però sóc conscient que he de fer una simbiosi al més perfecta possible.

- No us deixeu enlluernar per l'encís de la paraula poc coneguda pel lector urbà, com fa, per exemple, un altre capellà escriptor que es presenta com un home molt arrelat a la terra, mossèn Ballarín.

- Jo admiro molt Ballarín. He llegit apassionadament Mossèn Tronxo i el recomano de lectura espiritual a companys meus. Ballarín és un home de ciutat que fa una incursió a fons en el poble i s'hi arrela, sense perdre mai el sentit de la descoberta. L'admiro, però el meu cas és un altre. Jo he après les paraules des de petit i amb normalitat i tranquil·litat.

- En el vostre cas, no deixeu mai que les paraules impedeixin de veure el bosc.

- És el que intento. En Ballarín trobes el goig i la gràcia que li fa el descobriment de les paraules. Jo no em puc comparar amb Ballarín. La literatura dels meus llibres és més sòbria. Sóc xerraire de mena, però després passo moltes hores en silenci. No m'agrada el barroquisme en res, ni en literatura, i encara menys en religió. M'agrada l'abundància sols quan és un intent d'aprofundiment en el tema.

Lluís Bonada

**LA GENERALITAT PROP DE VOSTÉ**

9 0 0 5 3 9 3 9 3

Teléfono d'Informació Administrativa

**OFICINA D' INFORMACIÓ INICIATIVES I RECLAMACIONS**

**US INFORMA TELEFÒNICAMENT**  
Sobre tota l'Administració de la Comunitat Valenciana, la seua estructura, funcions i procediments

**US INFORMA PERSONALMENT I PER CORREU**  
Les seues preguntes, suggeriments i reclamacions seran degudament rebudes, contestades, classificades i trameses a l'òrgan competent

**US REGISTRA QUALSEVOL DOCUMENT**  
Adreçat a l'Administració Autònoma

**GENERALITAT VALENCIANA PRESIDÈNCIA**

CASTELLÓ: Carrer Major, 78 Tlf. 358222 Fax 358066

# Orella



# escrivana

## Orella aniversària

Ara fa sis anys, això que els morellans diuen un sexenni, va nàixer esta secció. Al número de tardor del 1988 algú, sota el pseudònim d'Orella Escrivana, va fer un article de replega de sòries titulat **Humor sense malícia**. La secció va tenir tanta acollida que va esdevenir fixa.

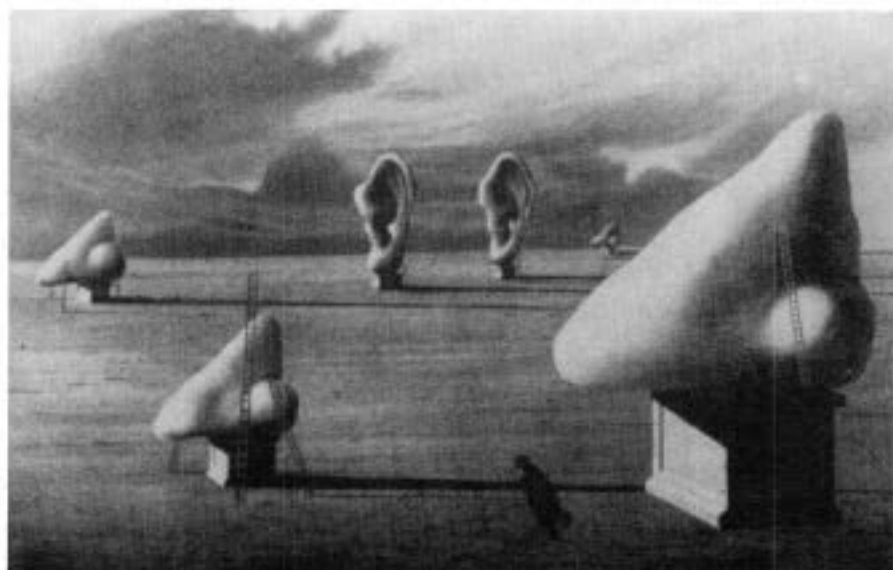
El Sexenni, hem escolta enguany, és una situació límit, per tant, ben adient perquè tothom aspire a dir-les més grosses que el veí.

Repasant aquell número del 88, observem que moltes coses es podrien tornar a posar (i això que governaven els altres). Això ens fa pensar que res no canvie, però no és cert. Si fa sis anys no ens van posar la nostra bandera, encara que fore amb pedaç blau, enguany ja l'han ficada amb el pedacet blau per enganxar-la al bastó. Això sí, a mitja asta, perquè els valencians estem de dol pel nostre país, que no ix d'allà on estave. El Sexenni 2000, que escom publicitaran el sexenni LI, esperem tindre-la a dalt del bastó, Pel LII, aspirem a que no tingue el pedaç blau i pel LIII... ja estarem soterrats.

## Escola modèlica

La nova escola de Morella té aspectes molt pedagògics dignes del corrent més actiu, participatiu i investigador de l'ensenyament. Es poden aprendre coses per observació pròpia i personal sense eixir del centre. Així es pot observar la pluja sense haver d'eixir de l'aula o abocar-se a les finestres.

També ha sorgit un problema d'enfrontament entre els desguassos de les canaleres i les lleis de la caiguda lliure dels cossos en el camp gravitatori ja sigui en trajectòria rectilínia vertical o en projecció horitzontal. Els més entesos diuen que només és qüestió de si fa vent o no.



*Les effaceurs, de Gerald Frydman*

## Frases paral·leles

**E**spanya = *Unidad de destino en lo universal*.

Escola nova = *Unidad de destino* allà al Beltran.

(Alguns pensen que a Mendanyo).

## Orella Sexennal

**H**e sentit dir que serie molt interessant que els gegants foren un poc més recatats i que no anaren amb totes les vergonyes a l'aire. També hi ha qui diu que els geganters podrien anar un poc més uniformats, perquè ara es pot veure una immensa varietat de coses des de les cames a l'aire fins sabates i espadenyes sense cap criteri.

- Això de fer uns gegants "per a portar-los fora", encara hem de topetar algú que ho compregue, sobretot, tenint en compte que els forasters volen veure els gegants d'ací per la seua antiguitat, majestuositat, autenticitat... Hi ha qui diu que és per representar gràficament allò dels "morellans de dins" i els "morellans de fora". Sobre els noms no diem res, perquè això és cosa dels padrins.

- La simultaneïtat d'actes festius i d'entreteniment fa pensar més en l'intent de distreure el personal foraster que de contentar i comboiar l'indígena.

- Cada vegada que s'acumule la gent, a la ciutat, retorne l'etern problema dels forasters i dels no forasters. El que més em va agradar, aquesta vegada, va ser un comentari caçat al vol. Deie així: "Ací no hi ha més forasters que els que no foten res, encara que visquen al poble".

- Les nostres orelles romeres van quedar positivament sorpreses perquè el servici disposat per la Guàrdia Civil per a controlar la Rogativa parlave en valencià sense cap problema, naturalment, amb el públic. Que no ho haguem de tornar a destacar mai més, perquè s'hage convertit en habitual! Tenen el nostre suport.

## Criteris

**N**o acabo de comprendre per què a la poca elegància i al comportament vulgar se li pose l'eufemisme de festa. Tinc la sensació que aquesta confusió és massa freqüent. Val la pena consultar el diccionari per comprovar que són coses distintes.

## Preguntes al vent

Que els criteris urbanístics no són per a tots iguals?

- En cas afirmatiu com és que es permeten coses com la porta del Centre de Salut de Sant Miquel i l'acabament de la torre del Pla d'Estudi?

## Antropologia

La secció d'Antropologia de les Conductes Humanes del Grup d'Estudis Auriculars ha detectat en un recent estudi finançat pel Mòdul de Promoció, una inquietant conducta de les classes populars morellanes. En efecte, aquestes tendeixen a separar-se, inclús físicament, de les seues autoritats.

L'estudi, que conste de 3.762 folis i un annex de gràfics, arribe a esta conclusió després d'observar repetidament els vídeos de la inauguració de la Font de Colom i el Pla d'Estudi, per una banda, i la dansa del Pelegrins d'enguany.

En el primer cas, s'observe nitidament que les autoritats es trobaven en un escenari, el públic, damunt la calçada i només uns quants valents s'aproximaren a les autoritats, sense que de l'estudi es desprengue cap afinitat ideològica, necessàriament. En el segon cas, quan aparegué la Ministra de Cultura Espanyola, els Pelegrins/es deixaren *ipso facto* de dir les seues relacions.

## Frases

### Turístico-Sexennals

Ràdio 9, emissora valenciana: "És el 50 aniversari del Sexenni".



Manolo Tena, cantant: "El coñazo de los organizadores".

Un que passava pel carrer: "Oye, ¿aquí se puede poner sin problemas la bandera de España?".

Un músic a la Plaça de Colom: "És que no hi ha cap lloc que face necer a este poble? (Recordem que el Sexenni és a l'agost).

Un que assenyalava les noves places: "Y aquello es la feria".

Un altre que passava pel carrer: "¿Y no tenían calculado los litros de agua que gastarían?".

Un que havia vingut en cotxe: "Tu, mira a on està la coa!".

Una que aplegava a Sant Miquel en autobús d'excursió: "¿Ah!, ¿pero aún duran las fiestas?".

## Sant Roc

Com que som tan importants els morellans i no en tenim prou amb tres patrons (Sant Julià, Sant Blai i Sant Vicent Ferrer), alguns dels grans s'han proposat afegir Sant Roc al patrocini i la devoció de la gent.

Visca Sant Roc, el gos, els Quintos, els pelegrins i les ditxoses *Fiestas Patronales*.

## El pregó dels bous

De l'estada de la Ministra de Cultura Espanyola es dedueix fàcilment que els pregons es fan *para los que no son de esta zona* i, per tant, en la llengua corresponent.

## Diaris i Ministresses llevantins/es

Llegim en un d'eixos diaris del llevant Espanyol, que la ministra va fer el pregó de *las fiestas patronales, que se prolongaran del 18 al 29 con la celebración del Sexenni*. L'acte es va fer a la *Plaza del Ayuntamiento* (si València en té, per què no Morella?) que, òbviament, *se hallaba repleta de público* i va finalitzar amb un brindis a la vida, que reproduïx el diari fidelment (suposem que al discurs previst, perquè no el va dir...).



CAIXA RURAL

S.C.O.O.P. DE CRÈDIT LTDA.



## La Font de Sant Joan

**S**óc nascut al Soldevíla i tinc molt records de la font de Sant Joan; entre ells, que ere el punt de joe dels xics i xiques d'aleshores. També de quan encara no hi havia aigua a les cases, que calie portar-la amb cànsters.

Dit això, us diré que sempre que vinc a Morella vaig a fer un tragué de la millor aigua que hi ha al poble: fresca, clara i sense mals gustos i, per què no, per parlar amb els que érem amics de barri.

Enguany no vaig anar a fer el tragué sinó a omplir garrafes per a poder beure, perquè a la xarxa eixie molt tèrbola, crec que no gaire potable perquè la roba rentada amb eixa aigua quedave roja.

Mira per a on que li vaig dir a una veïna que coneixia:

- Vinc a robar-vos l'aigua de Sant Joan, en pla de broma.

Però què parat em vaig quedar quan ella em va dir:

- T'ha anat d'un pèl que te'n pugues emportar, perquè la van assecar i van dir que volien fer un museu al dipòsit de la font i vam pujar a protestar a l'ajuntament i, de moment, l'han deixada.

Gràcies per salvar-la, veïns i veïnes del Soldevíla!

Penso que he de dir la meua opinió.

Mireu; que hage de venir turisme i calgue fer museus i reparar les murades o el castell em pareix molt bé, però

parant compte perquè en les coses, si no es pensen dues vegades, ens pot eixir el tir per la culata. Per exemple, el que s'ha fet al Pla d'Estudi, que la gent cau a les voreres, o la torre que amb la pedra de damunt ha quedat com un pegot amb la resta de la murada.

Tomant al dipòsit de Sant Joan, mireu els servicis que pot prestar tindre a l'abast la gran quantitat d'aigua que hi guarde.

1.- Serveix per abastir d'aigua la gent en cas d'avaria de la xarxa.

2.- És una reserva d'aigua, molt necessària en estos temps. És or.

3.- Únic recurs en cas d'incendi d'edificis si està tallada la xarxa d'aigües, com ha passat este agost, ja sigue per ús dels veïns o per recarregar els camions del bombers.

Em pareix que per totes aquestes coses val la pena mantenir-la per sempre. Mireu, el turisme vol comoditat, vol servicis, vol museus, vol restauracions ben fetes que no desdiguen el conjunt, vol aigua per beure. L'aigua de Sant Joan és molt bona i, si no, que els ho pregunten a un grup que hi havia berenant assentats i que comentaven que només per tan fresca com estave l'aigua havia valgut la pena venir a Morella.

No tots han dit el mateix, en algun diari han eixit altres coses referents a l'aigua de Morella i això és roïn per al turisme, roïn per a Morella.

Si es vol ensenyar el dipòsit es pot fer amb fotos o dibuixos, posant un plànol de les arcades a la mateixa font, etc.

També m'han dit que és difícil de

controlar la potabilitat. Bé, això és una veritat a mitges, perquè hi ha mitjans per a fer-ho al mateix dipòsit, o bé analitzant-la periòdicament o, a una mala, posant el cartellot de NO POTABLE i el que begue ja sap a què s'expose, però jo penso que no s'expose a res. Mai m'ha passat res i no sé si uns granets em vénen de l'aigua tèrbola, abans de veure'n de Sant Joan.

En resum; font de Sant Joan per sempre, museus també i la restauració d'altres espais en mal estat.

J. Ripollés

## Campanya per al 0,7 % Busquem solucions al repartiment desigual de la riquesa

**A**l món on vivim les riqueses no estan prou ben repartides. Mentre uns tenim de tot (escoles, hospitals, menjar, casa, transports, jocs...), d'altres tenen molt poc o no tenen res.

Hi ha uns quants països -els anomenats desenvolupats, industrialitzats, del nord o del Primer Món- on es concentre una gran quantitat de riquesa i on només viu una cinquena part de la població mundial: uns 1.000 milions de persones.

D'altra banda, hi ha un gran nombre de països pobres -els que anomenem subdesenvolupats, del sud o del Tercer Món- on viuen més de 4.000 milions de persones.

Aquestes desigualtats entre uns i altres s'incrementen any rere any i les seues repercussions ens afecten a tots. Als països del sud, això signifie un seguit de problemes pel que fa a la nutrició, a la salut, al medi ambient, a les relacions socials... dels quals els països rics també en pateixen els efectes: immigració, brots de racisme, problemes de medi ambient, etc.

Eliminant les desigualtats podem contribuir a fer desaparèixer aquest problema. És imprescindible que els països del Tercer Món obtinguin prou recursos per cobrir les seves necessitats bàsiques i de desenvolupament.

Per diferents motius -colonialisme, deute extern, comerç desigual...- els països del nord tenen responsabilitat per la situació de pobresa en què viuen els hòmens i les dones, les xiquetes i els xiquets del Tercer Món. Caldrie, doncs, lluitar contra aquestes causes i exercir la solidaritat.

De fet, Les Nacions Unides (organització on estan representats quasi tots els



països del món) ja fa força anys, el 1960, que va demanar als països rics que ajudaren els països pobres. Però no se'n va fer massa cas.

Anys després, el 1972, les Nacions Unides van aprovar una resolució per la qual els països del Primer Món es comprometien a donar el 0,7 % dels seu PIB als del Tercer Món.

El PIB (producte interior brut) és la producció de béns i serveis d'un país en un any. Els països rics produeixen molt. Donar el 0,7 % no els representaria gran cosa. Equivaldria a donar 7 pessetes per cada mil que el país ha produït.

Tot i això, només Noruega, Suècia, Finlàndia, Dinamarca i els Països Baixos cedeixen aquest percentatge. Algun, com Noruega, arriba a donar l'1,14%, mentre que Espanya només atorgue el 0,24 %, aproximadament una tercera part del que s'havia acordat.

Cada país hauria de donar, almenys, el 0,7 previst. Caldria que el demanàrem als nostres governants, administracions i organitzacions.

Espontàniament, assumint la proposta de les Nacions Unides, algunes entitats i institucions públiques i privades han optat per destinar el 0,7 % dels seus pressupostos a projectes de cooperació amb comunitats del Tercer Món. Si el govern no ho fa, algú altre ho ha de fer: INTERMÓN.

\*\*\*

Estem ja al tercer any que, en la comarca, un grup de joves de Cinctorres, Vilafranca, el Forcall i Morella portem a terme la Campanya del 0,7 %. El que pretenem és difondre-la i donar-la a conèixer i, també, replegar diners per destinar-los a projectes de desenvolupament en països del Tercer Món. El

projecte que aquesta campanya ha recolzat és: *Construcció i equipament de dos centres de atenció integral pels barris de Pasamburi e Inca Llojeta, La Paz, Bolívia.*

A continuació relatem les Associacions, Parròquies i Ajuntaments que han col·laborat amb la campanya:

Associacions	
Grup de Dones dels Ports (Vilafranca)	5.000
Grup de Dones dels Ports (Morella)	5.000
Catequesi 1r de BUP (Vilafranca)	15.000
J.O.C. (Vilafranca)	30.000
Associació Cultural dels Ports	15.000

Parròquies	
Sta. Magdalena de Vilafranca	72.325
Sta. Maria de Morella	31.852
Palanques	500
Villorex	2.500
Horells	1.000
Cinctorres	5.382
Portell	2.726
Castellfort	1.892
Ajuntaments	
Sovita	10.000
Palanques	2.000
Villorex	5.000
Morella	300.000
Vilafranca	225.000
Forcall	50.000
Cinctorres	125.000
Venda d'objectes per al 3r Món	24.000
<b>Total</b>	<b>928.177</b>

El grup ESPEMO s'ha adherit a la campanya oferint la seua col·laboració.

Cal abans que res felicitar-nos tots per l'increment respecte de la campanya passada i per l'acollida que ha tingut en bona part de la comarca; però és precís dir també que encara que globalment s'ha augmentat (1993: 283.000, 1994: 928.177) encara no hem arribat, ni de bon tros, al propòsit inicial de replegar el 0,7 % a tota la comarca dels Ports.

També hem de dir que s'ha fet arribar l'escriu i ja és el tercer any consecutiu a tots els ajuntaments, parròquies, al bisbat i a les associacions. Molts no han contestat, manifestant així el seu grau de compromís amb els milions i milions de persones que no tenen res.

Comissió Comarcal del 0,7 %





per Pilar Alfonso

## Aquella novel·la de Bowles

*El cel protector*, Paul Bowles.  
Ed. 62, barcelona, maig 1994.

**H**o sé que l'any 90 Bernardo Bertolucci estrenà una pel·lícula titulada *El cel protector*. Ho sé que a la coberta de la versió catalana, publicada recentment, de la novel·la homònima de Paul Bowles apareixen John Malkovich i Debra Winger i que a la contracoberta hi ha la caravana amb què escapà Kit. Tanmateix no tinc cap intenció de comparar-les. D'altres ho han fet: Vicente Molina Foix (dins *El cine estilogràfic*) per exemple, o José M. Latorre (*Los sueños de la palabra*). El primer s'hi mostrava tan entusiasta amb la pel·lícula com amb la novel·la. El segon, demolidor amb Bertolucci.

Les diferències (en el to de la història, en la caracterització dels personatges, en el final...) són, però, tan radicals que, al meu parer, desproveïxen de sentit la comparació. Amb el permís de Malkovich (magnífic Port, malgrat Bertolucci), m'interessa més la novel·la que la pel·lícula, que bona part de la pel·lícula, almenys.

Paul Frederic Bowles, jove compositor i escriptor nord-americà, viatjà per primera vegada al Marroc l'any 1931 i l'any 47 s'instal·là definitivament a Tànger, cosmopolita capital del "vici" en aquells anys, que acollí bona part de la seua generació: Tennessee Williams, Truman Capote, Gore Vidal... Allí, a poc a poc, cresqué la llegenda al voltant del seu llarg i, per a alguns, excèntric matrimoni amb l'escriptora Jane Sidney Auer. Relació tan atractiva i interessant, per cert, com la més interessant i atractiva de les seues narracions.

Publicada l'any 1949, *El cel protector* fou un best-seller en el seu moment i continua sent la novel·la més venuda de Bowles. Conta el viatge pel Nord d'Àfrica d'una parella d'intel·lectuals nord-americans en un últim intent de salvar el seu matrimoni. Els acompanya Tunner, galant i ben plantat amic,



Tanmateix, i bé que ho sento pels amants de la geometria, no hi ha triangle.

No penses, desconegut lector, que si has vist la pel·lícula, coneixes la novel·la. No. Res no saps dels pensaments de Port, dels desitjos que amaga, de la seua darrera nit de deliris febrils. Res no saps tampoc dels presagis que turmenten Kit i que, malauradament, van complint-se: ni del seu malaltís sentiment de culpa; ni de la por invencible (moments abans de fondre-se-li la mirada) a veure's reflectida en un espill. No, turistes no eren, ni Port, ni Kit. Ningú no torna d'un viatge sense retorn. La novel·la de Bowles, perfectament construïda i bellament escrita, ho conta.



## Passeig (solitari) per Manhattan

**S**é que en aquest moment em vindria bé una cigarreta per entorbolir lleugerament l'escena. Una mica de fum al voltant del rostre mentre la càmera inicia un zoom d'aproximació suau per indicar, com sempre, el salt:

*Exterior, Pont de Brooklyn, Alba.*

Mary Wilke (Diane Keaton) i Isaac Davis (Woody Allen) asseguts en un banc, d'esquena a la càmera, miren el riu. Al costat, a terra, el gos de Mary.

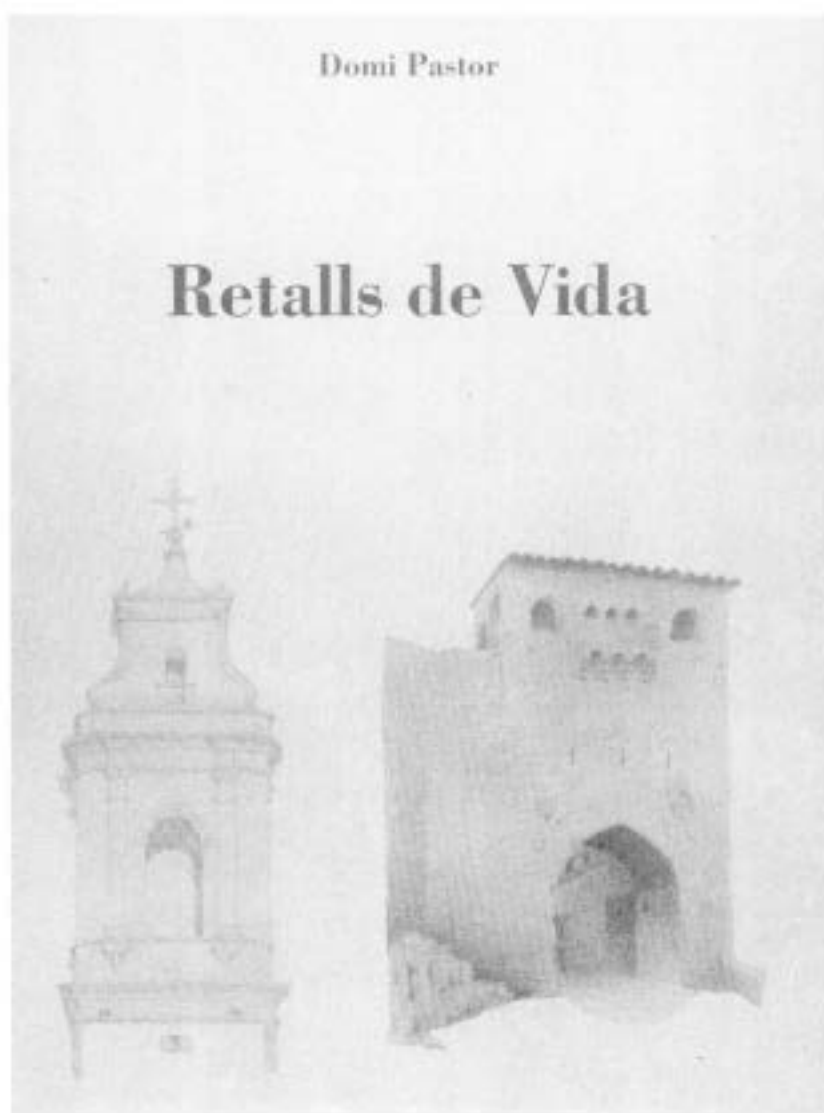
Fa quinze anys d'aquest fotograma inoblidable (*Manhattan*, 1979). Quinze anys d'uns plans en blanc i negre que mostraven carrers, edificis, lletres de neó, cotxes, gent... De la "Rapsòdia en blau" de Gershwin. D'aquell off que proclamava: "Nova York era la seua ciutat i ho seria sempre". Quinze anys i no ha deixat d'encisar-me la veritat desorientada d'aquells personatges, la força vacil·lant dels seus sentiments. Yale que sobta sempre... Emily que es deixa abandonar... Tracey que compleix, sense ningú, els divuit anys... Mary que es desespera de no voler esperar res... Isaac que corre i corre i corre.



Allen ha tornat a Manhattan d'on mai no havia eixit. I amb ell, Diane Keaton (tants anys després!) i Marshall Brickman, el co-guionista de les dues pel·lícules. Els tres junts de bell nou, ara que les coses i les cases són de color i "It Happen To Like New York" de Cole Porter ha substituït Gershwin. Diuen que *Misteriós assassinat a Manhattan* li rondava pel cap del *Annie Hall* (1977), que el guió original incloïa l'escena de l'ascensor amb què arranca *Misteriós assassinat...* Diuen tantes coses que ningú no diu que Carol és Mary, que conserva la seua coqueteria, ara de seda. Que té els seus cabells, ara llisos, i les mans, sempre ossudes. Si no ens deixem distraure pels nerviosos moviments de la càmera (Com ha canviat l'estil d'Allen en les darreres pel·lícules!) o pels continus acudits, la podrem reconèixer. Reconixerem també Larry. Les ulleres, les devocions cinematogràfiques, els acudits contra "certa" cultura. I les mans maldestres. Han passat els anys. Han passat els noms. S'han casat i viuen tranquil·lament i monòtona en un confortable apartament de Manhattan. **Sau** ho canta sovint: "Els dies passen. No hi ha res etern".

Aquells personatges tendres, vius, emocionants de fa quinze anys, ara juguen a detectius i són només retalls d'ací i d'allà (Quants homenatges cinematogràfics, per cert: Billy Wilder, Alain Resnais, Orson Welles). La comèdia humana en blanc i negre esdevé, passat el temps, thriller amb llums de colors i final feliç; joc d'acudits que pots mirar-te des de fora mentre rius i rius amb el Woody Allen més delirant.

Vull dir-ho: jo, que vaig riure tant



veient *Misteriós assassinat...*, encara adoro *Manhattan*.

TÍTOL: *Misteriós assassinat a Manhattan*. USA, 1993.

DIRECCIÓ: Woody Allen.

GUIÓ: Woody Allen i Marshall Brickman.

FOTOGRAFIA: Carlo di Palma.

MÚSICA: Cole Porter, Miklos Rozsa, Erroll Garner.

PRODUCCIÓ: Jack Rollins, Charles H. Joffe / TRISTAR Pictures.

ACTORS: Woody Allen (Larry), Diane Keaton (Carol), Alan Alda, Anjelica Huston, Jerry Adler, Joy Behar.

## SUBSCRIVIU-VOS A LA REVISTA AU!

NOM \_\_\_\_\_

DOMICILI \_\_\_\_\_

POBLACIÓ (i Codi postal) \_\_\_\_\_

Se subscriu a la revista de la comarca dels Ports AU! pel període d'un any (cinc números: els quatre habituals més un extraordinari d'estiu. Aquest primer, prorrogable, si no hi ha ordre en contra, per un import de 1.350 pessetes.

Aquesta subscripció li dóna dret -sense haver d'abonar res més- a ser soci de l'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports, i participar d'aquesta manera en l'organització de les activitats i en l'elecció (bé personalment o bé per corres) dels càrrecs de la Junta Directiva.

Feu un cercle a l'opció que trieu:

- Vol ser membre de l'Associació
- No vol ser membre de l'Associació

Els demano que paguen amb càrrec al meu compte els rebuts que presentarà anualment l'Associació Cultural i Comissió de Normalització Lingüística dels Ports.

CAIXA O BANC \_\_\_\_\_

NÚM. DE LLIBRETA O COMPTE \_\_\_\_\_

CARRER \_\_\_\_\_

POBLACIÓ \_\_\_\_\_

de \_\_\_\_\_ de 1994.

Firma

# TRADICIONS POPULARS

per Dòmi Pastor

## Fent memòria

En dies tan assenyalats com els del novenari que els Gremis fan en testimoni de veneració fidel a la MaredeDéu de Vallivana, ben diferents, per cert, de les lluïdes i divertides festes anteriors que, com són noves, encara no han generat records, he tornat a reviuir dels sexennis passats -i ja en porto uns quants- alegries, penes, joventut, vellesa; salut, malalties; el que tot el món viu. I, personalment, vaig reviuir coses que tinc ganes de contar-vos.

Al sexenni de l'any 40 la recepció de les Colònies, que es va fer al Portal de Sant Mateu, va estar a càrrec, en representació de Morella, de mon germà Julian. Al placet de l'Església vaig ser jo, plena de joventut i d'entusiasme, la que vaig representar el poble. Portava a la meua dreta la representant de la Colònia Catalana, Montserrat Ciurana, i a l'altre costat la representant dels Absents, M<sup>a</sup> Teresa Marín Olaya. La carrossa que ocupàvem ere, com tots els Sexennis, la de l'Anunci de l'any anterior i encara anave estirada per tres o quatre cavalleries de l'hostaler de Vallivana. Un dels seus fills anave de majoral, per cert, més tou que ample.

En aquells moments ere costum que el discurs de benvinguda l'escigueren Mn. Julian Sanjuan o Mn. Cipriano Centelles i a mi em va tocar dir-ne un de Mn. Cipriano. Va tindre prou tacte, l'home, de no parlar més que d'entusiasme per la MaredeDéu, sense traure per a res els odis, enemistats i hostilitats que havíem escampat en anys anteriors.

Tinc la sensació que ara, una mica com sempre, hi ha paraules i frases que es fan de moda i es fan servir en escrits i en discursos tant si lligue com si no. Recordo uns anys que a tots els articles havie d'eixir la paraula *variopinto*. Ere per força. Unes altres vegades, ens van donar molt la tabarra amb les *premisas*: a tothora anàvem de *premissa primera* i de *premissa segona*. En temps antics, ere molt general entre els jòvens, tant si venie bé com no, de dir:

- A on vas ara?

Realment no ere cap pregunta sobre desplaçaments.

Encara em done ràbia recordar l'època de la plaga de dir *escolta* cada tres paraules. Quina cosa més llandosa i pesada! Molts d'aquella generació, em pareix que s'han quedat prou sords de l'esforç de tant d'escollar.

Sense anar més lluny, en els moments presents pots tindre la sensació més universal de nepotisme, si fas cas de tots els que diuen *tío*. Pareix que ja va passant el temps que tot és *al·lucinant*.

Trac tot açò a col·lació, perquè, m'havia fixat, hi havie una paraula que només es deie el dia de l'Entrada de les Colònies. La paraula ere *Compatricios*.

Com al costat d'això s'afegien més de quatre paraules difícils, si tenies interès en fer-ho bé no hi havie més remei que fer bon ús del diccionari.

Pensant tot això, ara que ja m'he fet tan major -vella o agüela, si voleu- penso que hi ha maneres més fàcils d'arribar al cor de tots i que tots entenguem el que es diu. Per això, pensava, haurie de poder ser que diguere el discurs una persona major. Perderiem, segurament, l'encant de la joventut, però guanyaríem altres coses.

Suposo que este sexenni ha segut com tots. I, al Portal, mentre esperem que s'organitze la comitiva, sense saber per què mirem una persona determinada i veiem que, de prompte, els seus ulls s'il·luminen, agarren color d'alegria. Seguiu la mirada i voreu que s'ha topetat amb una altra com la d'ell, d'alegre i lluminosa. A continuació, quatre mans que s'estenen, que es troben, que s'uneixen en apretat abraç. Feie temps que no es trobaven i al sexenni ens trobem tots. Passat el primer moment, ixen les paraules màgiques. El diàleg entre ells comence d'una manera tan natural que emocione de tan senzilla:

- Te'n recordes de...?

Açò és el que vull fer notar. Quant i quants dels que ara esteu ací i d'altres que vindran, diran estes paraules!

- Te'n recordes?

I la frase continuarà dient:

De quan anàvem a les escoles del Filato o als escolapis?

De quan anàvem a les mestres o a la costura de les monges?

De quan vam fer la comunió a Sant Joan, Sant Miquel, l'Església o els Escolapis?

De quan eixíem junts a les maçades?

De quan vam ser quintos i eixíem el dia de Sant Antoni amb la granera i el "sombretet" de soldat?

De quan eixíem a les Vestes portant el misteri de casa que ja havie portat el pare?

De les primes... i de tantes i tantes coses que portem tatuades al cor?

I tot això sol tenir una rúbrica segura, quasi sempre s'acabe anant a tastar el panoli d'una casa morellana. Tot molt viscut i molt morellà.

Les festes seguixen per avant. Molts forasters s'entusiasmen amb les nostres festes i les nostres coses. També em van contar que va hi haver un foraster, vingut per primera vegada a visitar-nos, que va quedar enamorat del poble i, amb tot el seu entusiasme, va dir:

- És un poble meravellós, però m'agradarie veure'l quan no estigues disfressat.

Jo discrepo totalment del concepte de disfressat, perquè hem de distingir ben clarament el concepte de disfressat del d'adorn. Disfressat s'està unes hores, un dia, o inclús sempre intentant aparentar allò que un no és, allò que s'haurie volgut ser o ridiculitzant alguna cosa. L'adorn és la millora d'una cosa poc atractiva, o el complement d'una cosa bonica per ressaltar-la i valorar-la més.

En el cas de Morella la paraula disfressa no hi cap. El nostre poble és com és, amb una personalitat molt pròpia. A altres llocs són d'una altra manera. A la costa, els pobles són alegres, atractius i moderns. S'està bé allí. Morella, per la seua situació geogràfica, no es pot comparar amb cap altre poble. Arquitectònicament tampoc i en la forma d'expressar-se, encara menys. Per tant quan es pose al carrer el treball de tot un any, no disfressem Morella, sinó que la guarnim i fem que lluisque encara més tota la seua bellesa. I la guarnim per una

cosa molt important i única: pel vot sexennal.

En altres llocs i en altres festes, en els últims temps, s'han anat canviant d'un any per l'altre els costums, les celebracions, la forma de fer en pro d'un espectacle turístic. Jo voldria deixar ben clar que ací això no cap. Les festes vénen de lluny i tenen unes raïls profundament religioses, de forma que si suprimim el vot religiós, ens quedariem sense res. No existiria el Sexenni.

Al sexenni, obrim les portes a tots. Morella es fa menuda, realment no hi cabem.

També us vull comentar els pensaments que he tingut sobre alguns actes del Sexenni.

Les misses majors, tinc la impressió que han perdut una miqueta d'esplendorositat. Que ja no es té aquell anhel de buscar com a oradors les més grans personalitats, perquè l'ofici de l'església, que és l'acte central, de raíl més important, es fa amb la més gran magnificència; la resta és de més a més.

En els Retaules s'ha guanyat molt de quan només eixien els Alets de cada Gremi i el seu quadre figuratiu o dansa a ara que ixen tots els quadres i danses els nou dies que duren les festes. Recordo que això de fer eixir les danses i quadres al Retaule ho va començar a fer la Colònia Catalana l'any 22.

Els morellans tenim l'obligació de donar relleu i lluentor i, al mateix temps, respecte i alegria a les desfilades de migdia, però, compte! No diguem barbaritats!

Que un morellà li digue a un foraster...:

- Espere's, que ara passarà la processó, referint-se al Retaule...

I el foraster, tot estranyat fage el comentari:

- Quina cosa més rara, una processó sense sants ni capellans!

En aquest punt ha de posar basa algun altre morellà per tal d'aclarir que no es tracte de cap processó: que la processó només és el diumenge amb la volguda Maredeu de Vallivana, que damunt de la peanya atrau les mirades de tots i mou, com vaig sentir a una dona d'un poble foraster, comentaris com el que seguix:

- Mireu, com la porten! Tan xicoteta, amb quin gran tron! cada dia amb les flors d'un color i amb eixe cixam d'hòmens (vint-i-cinc), més jóvens o més vells, que se'n rinyen per portar-la fins que les forces els aguanten!

Passades les festes, s'organitzen les vetles i la Maredeu s'està dos mesos entre nosotrs i, passat eixe temps, al Portal de sant Mateu li diem adéu. És un dia trist per als que es queden al poble, en veure com quede buit el cambril, però no oblidem que antigament ere molt emotiu, molt més que ara: no perquè els sentiments de les persones foren més autèntics o més profunds, sinó perquè anar a Vallivana ere més difícil o impossible. Si es podia anar en carro o tartaneta, ere un regal, però tots no arribaven a poder fer-ho i els que volien visitar-la i tenien forces per anar a peu es preparaven el saquet de la berena: una truita amb pataques, unes sardines amb primentó, pa i camí a peu; alguns, amb promesa, fins i tot descalços. I els que no podien ni una cosa ni l'altra fins al cap de

sis anys no la tornaven a veure. Allò ere trist, molt trist. Però ara se sent dir, com la cosa més natural:

- Anem a fer una cervesa a Vallivana.

I no saps si la cervesa mou la visita a la Maredeu o és ella la que comide.

Durant dos mesos l'hem tinguda a l'Arxiprestal i hem desfilat tots per allí demanant-li coses. M'atrevisc a preguntar, li hem demanat moltes coses i nosotrs que hem sigut capaços de donar? El paper arrissat, les llums, les festes i tots els esforços. Tot això està molt bé, però només poden ser l'exponent del que portem dins. L'ofrena autèntica i generosa és la conversió del cor, és anar canviant totes aquelles coses que ens fan nosa per aquelles que ens ajuden a viure millor entre tots.

Haurem de canviar de rumb que açò s'està posant beato.

La veritat és que al costat de tot açò tinc un anecdotari, que podriem dir-ne pròpiament sexennal, perquè fa referència a coses de les festes que m'han contat directament els interessats. Són curioses i divertides, però en l'article present ja no les puc posar per falta d'espai. Haurem d'esperar l'altra revista.

Per acabar, voldria dir que per encomanar-nos a la Maredeu no és precis saber-se de memòria les oracions de la novena, que són precioses per als morellans, és prou dir-li:

- Maredeu, estic molt apurada, Ajuda'm!

I això sonarà més a veu del fill aclamant-se a la mare que *tantu Soberana Emperatriz de los cielos*.



Font de L'om, El Forcall.

Foto: Josep M<sup>e</sup> Zapater

# ecologia

## Endesa: la realitat de la (in)justícia

Publicat al Levante de Castelló  
(10-7-94)

La famosa **pluja àcida** dels Ports i el Maestrat ha penetrat persistentment 200.000 hectàrees (l'equivalent als incendis dels darrers vuit anys) del teixit indefens d'una pell sensible i ancestral. Consisteix potser la dita pluja en un gust afegit, com l'IVA, que es disposa a les mores: al setembre, quan tot el verd acumulat durant l'estiu inicia el seu lent trànsit cap a l'ocre, el fruit silvestre de l'esbarzer és al seu punt, i uns pocs (sense les aglomeracions que, setmanes més tard, ocasionaran els rovelloners) ens disposarem a la recollida ritual. Llavors, simplement, ocorre que aquestes mores indolentment tocades per l'esperit d'una central tèrmica és possible que, a banda d'estar formades per àcid tartàric, cítric, màlic, pectina, sucres, diverses vitamines i sals minerals, continguin també una discreta mostra de sofre.

La notícia -vostés la coneixen- assegurava a principis d'aquest estiu que la gran majoria de les entitats constituïdes en acusació particular i popular contra Endesa per presumpte dany ecològic estaven disposades a retirar la demanda, davant el compromís de la central tèrmica d'Andorra de realitzar una forta inversió per eliminar el 90 % de les emissions contaminants i de col·laborar en la reforestació de les comarques afectades. El moviment ecologista ha declarat que es dona per satisfet, ja que l'actitud d'Endesa equival a un reconeixement d'una cosa que els seus directius han negat sempre: la relació causa-efecte entre les emanacions dels seus fumerals i la mala vida dels -d'altra banda escassos- heroics vegetals de l'interior castellanenc. Cal congratular-se pel pragmatisme dels nostres ecologistes, però personalment llegesc en aquest aparent cessament d'hostilitats una manifestació d'alguna cosa molt més penosa: la desconfiança en els mecanismes habituals de la justícia.

Si Endesa és culpable, com sembla evident, la seua aportació a la reforestació

dels Ports i el Maestrat no ha de ser una almoïna caritativa, sinó el resultat de l'acció judicial. Problema: "La justícia es un cachondeo" (Pedro Pacheco), o siga, la justícia és una conya quan la seua mà de ferro ha de posar-se sobre el muscle del poderós, ¿i qui més poderós, en una terra impregnada de jacobinitisme, que el propi Estat? Proves: contem les cròniques que, amb el temps, la persistència dels querellants va donar un fruit miraculós. El fiscal de Castelló, Francisco Carceller, va remetre a la Fiscalia General unes conclusions em que anunciava la seua intenció de demanar un any de presó per a Feliciano Fuster, president d'Endesa, i uns altres tres alts directius de l'empresa. El fiscal general, Leopoldo Torres, va tornar la pilota a Carceller: no existeixen motius -deia en una ordre de l'11-2-92- per incriminar el president de la tèrmica, tot i admetre que s'entregueren amb la morralla. És tan brutal com sona i romandrà als annals -juntament amb la preceptiva i inútil protesta de la Junta de Fiscals de Castelló i de la Unió Progressista de Fiscals- per a ensenyança de generacions futures.

Que la figura del fiscal general ha sigut utilitzada pel govern -i en el nostre cas és només un petit exemple- com a titella al servei de la política és una cosa tan evident com indigna. Quan Alfonso Guerra va certificar la mort de Montesquieu (vam suportar l'òbit de Déu, però el de la Il·lustració és molt més inquietant) alguns potser van pensar que, més que a un traspàs per causes naturals, assistíem als detalls d'una assassinat d'Estat. Naturalment, la justícia -els seus mandarins- no anirà mai contra l'Estat i d'això en sabem molt els valencians: que pregunten a la Ribera què opinen del tercer poder.

Cançava Raimon que, en aquest país, la pluja no sap ploure, però el que sabia el de Xàtiva és que la pluja es convertiria en el símbol de la desgràcia d'un poble ajustadís davant les misèries de la **raó d'Estat** (quin ox(moron més fabulós!):



Il·lustració de Mabel Ramos

no condemna la justícia els responsables de la ruptura de la presa de Tous ni condemnarà ja els responsables de l'agonia vegetal del nord valencià. En aquest país, es pot robar un pollastre i després podrir-se cinc anys a l'ombra, però pots carregar-te 200.000 hectàrees d'una terra bella i ferotge i després imposar les teues condicions almoïnesques. És un tòpic, però tot bloc comú es basa en una veritat com un temple.

M'alegre, doncs, pel pragmatisme dels querellants. Val més, en efecte, barcos sense honra (i no sóc jo precisament donat a essencialismes o fonamentalismes estèrils). Però m'entristeix que tot açò siga el símptoma d'un dèficit democràtic persistentment instal·lat a la medulla del nostre sistema.

Continuarem alguns, amb l'ocre incipient de setembre, el plaenter ritual de la cistella de mores, però aquest regust que endevinarem en la sucositat de les més madures ens recordarà sempre el fracàs d'un poble incapaç d'aconseguir, pels conductes legals, el càstig dels culpables.

Juan Garí (escriptor)

## Del silenci i la crítica d'una comarca

A l'passat Aplec dels Ports celebrat a Portell es va repetir una vegada més la trista i alarmant apatia d'una comarca, cada any més despoblada, silenciosa i amb el futur més incert, davant dels problemes que suporten les terres i la gent.

Des de fa vuit anys la nostra comarca pateix un greu problema medio-ambiental provocat per la central tèrmica d'Andorra, el llarg procés dut a terme des d'aleshores, del qual us suposo sabedors, ha representat una lluita desigual que només amb l'interès i la il·lusió d'uns pocs, excloent els polítics, ha pogut

sobreviure fins ara. Durant tots aquests anys la lluita s'ha reflectit cada vegada més tímidament a l'Aplec dels Ports. Xerrades i debats on les mateixes cares afrontaven els nous esdeveniments gairebé sempre des de la mateixa perspectiva deixaven passar el temps amb la incapacitat de despertar una comarca que, en la tessaca de la festa, dormie a cor que vols. El passat Aplec arribava carregat de polèmica per l'acord aconseguit entre les parts implicades en el procés judicial d'Endesa.

Les crítiques, com ere d'esperar, acusaven sobretot el Grup Ecologista de vendre's al diner d'Endesa fent callar, així, les poques veus que s'alçaven contra els seus interessos; en una pancarta penjada a una paret de Portell se sintetitzava la opinió d'una majoria de gent; deie: "La comarca no se vende". Encara que les crítiques són del tot licites, no ho són la forma i modus de realitzar-les, deixant-se portar del protagonisme fàcil i, sospito que també, per la falta d'informació del fet que judiquen.

Al llarg dels vuit anys de lluita, no han estat pocs els intents de les persones que treballaven i s'interessaven per crear un moviment important de gent unida per un problema comú. Tots els intents van ser endebedades, donat el desinterès general. Únicament en la manifestació celebrada a Castelló es va aconseguir unir la comarca; va ser el primer i l'últim pas d'una curta batalla. A la fi, un grup de jòvens, el Grup Ecologista de Vilafranca, amb el recolzament intermitent i a voltes descoordinat però del tot vital, d'un grup de persones repartides per uns pocs pobles dels Ports, han estat l'únic baluart que ha intentat representar la veu popular amb uns interessos, al meu modo de veure, tan allunyats dels interessos polítics. Al seu temps van decidir que ere necessari estar presents a la querella que la fiscalia de Castelló havia interposat contra la central tèrmica responsable de la degradació ambiental; i durant cinc anys, sense medis econòmics ni humans, han estat presents en manifestacions, mitjans de comunicació, etc. mantenint viva una petita però importantíssima oposició popular lliure d'interessos polítics sempre manipuladors a les conveniències del partit i d'interessos econòmics que encara s'anteposen, per desgràcia, a la conservació de la natura.

Els esdeveniments que han desembocat en la firma d'un conveni entre dues parts, fins al moment present tan enfrontades, ha suposat al moviment ecologista l'haver de prendre una decisió no gens fàcil donades la complexitat i la

incertesa del problema. L'inacabable i, cada vegada, més difícil procés judicial, la desconfiança de la gestió que es farie dels diners si s'arribava a l'acord amb els ajuntaments, l'abandonament d'altres grups ecologistes com Greenpeace i Otus-Ateneu i, per què no, la falta de recolzament a la comarca afegides al desgast que comporte treballar per amor a l'art tant de temps sense resultats alentadors, justifiquen una decisió que, per altra banda, ha estat profundament meditada i no exempta de dubtes i temors.

D'altra banda, amb la firma d'aquest acord tan criticat no conclou el treball d'aquestes persones, que es veurà augmentat per la participació en els dos òrgans que es creen sense rebre cap remuneració (i això ho sé de bona font), seguint amb un treball sense interessos propis i amb el sentit crític que fins ara els ha caracteritzats.

Segur que és molt més senzill criticar, assegut al bar amb els amics, sense tenir massa idea del que es diu deixant que les paraules, tan fàcils de dir, judiquen fets i persones desconeguts, defensors de grans ideals, des de la mandra de no moure ni un braç per poder-se curar en salut, perquè qui no fa res mai s'equivoque.

En una comarca on ni tan sols l'Aplec, que va naixer amb un propòsit molt diferent de l'actual, aconsegueix despertar l'interès per res que ho sigui el sarau (pot servir d'exemple que només una persona de la comarca va assistir a la reunió convocada pel Grup Ecologista de Vilafranca per a explicar els motius de la firma de l'acord amb Endesa); en una comarca cada any més subvencionada, més popular i visitada, més tecnocratitzada i burocratitzada; en una comarca que continue sense trobar un futur per a les noves generacions, el poble, joves i majors, permet que el seu silenci enfront dels problemes que pateix a les seues terres les convertísque en còmplices en el silenci que porte a noves agressions, silenci perillós que pot arruinar aquesta comarca.

Oscar Tena Garcia



## Signat el conveni entre Endesa i les parts implicades en el procés judicial

La central tèrmica d'Andorra, propietat d'ENDESA, és, des que va entrar en funcionament el 1979, un gran focus emissor de contaminants a l'atmosfera. D'entre tots els contaminants emesos, cal destacar el diòxid de sofre ( $SO_2$ ) per les altes concentracions assolides i els efectes que se'n deriven.

Els límits d'emissió per a aquesta central mai no foren fixats seguint criteris ambientals, sinó que vingueren determinats per la condició d'usar com a combustible els lignits que s'extraïen de la zona, seguint exclusivament criteris de beneficis econòmics. La mala qualitat d'aquest combustible, juntament amb el desmesurat contingut en sofre entre els seus components ha estat la causa de les emissions d' $SO_2$  que, en ocasions, arribaren a assolir els 17.000  $mg/m^3$  quan la norma reguladora estableix els 9.000  $mg/m^3$ , quantitat ja prou elevada. Només cal comparar aquestes xifres amb les de la directiva de la Unió Europea que assenyalen els 400  $mg/m^3$  d' $SO_2$  per a les centrals tèrmiques de nova instal·lació.

Ja han passat quasi deu anys des que gent de la comarca dels Ports iniciare algunes actuacions per a trobar solucions al que estava passant als boscos dels Ports i el Maestrat. Durant els primers anys vuitanta es va detectar en els arbres una massiva defoliació, pèrdua de creixement, necrosi, afebliment dels sistemes generals de les branques que coincidien amb la presència de fortes concentracions de sofre hidrosoluble a les fulles.

Davant l'absència de solucions, fa més de cinc anys que el conflicte va derivar en una querella per delictes



ecològic dirigida contra els responsables de la companyia elèctrica propietària de la central. Aquests anys han estat l'evidència més clara que el sistema judicial espanyol és desesperadament lent, que, a més a més, es trobe contínuament interferit pel poder executiu que en minve la independència i n'impedeix l'eficàcia quan es tracte de persones properes al poder amb l'objectiu d'aconseguir-ne la impunitat. Ha evidenciat també que el tractament penal del delictu ecològic és profundament defectuós i que la desigualtat d'armes entre els processats contaminadors i les organitzacions de defensa ambiental és tan desproporcionada que tan sols ha pogut superar-se per l'entossudiment i la perseverança nostra.

L'acció judicial ha estat determinant per a mantenir viu el conflicte i la denúncia del que estave passant a les comarques afectades. A través dels múltiples incidents que han envoltat aquest tempestuós procés, l'opinió pública ha pres consciència dels efectes i conseqüències que té per al medi ambient l'ús incontrolat de determinats combustibles.

Així mateix, el procés judicial ha demostrat també fins a quin punt la passivitat de l'Administració Autònoma no ere més que una mena d'autorització tàcita per a contaminar ja que, fins ara, s'havie mantingut al marge sense posicionar-se clarament i, encara menys, adoptar les decisions tendents a posar fi a la greu crisi ambiental de la nostra comarca.

El conveni, discutit i aprovat per totes les parts involucrades en aquest llarg conflicte, signifiqui un important canvi d'actituds en relació amb tot el que s'ha esdevingut fins ara. S'hi comença a comprovar com determinades reivindicacions i objectius d'aquest sector minoritari, però important de la societat, que són les organitzacions ecologistes, són admeses d'una manera tímida i titubejant.

Si entrem a considerar el contingut del conveni, comprovarem que aquest es construeix al voltant dels objectius que hem perseguit des de fa anys:

1.- La reducció progressiva de les emissions d' $\text{SO}_2$  fins que assolisquen en 1998 un 90 % menys de les que emetie la central en 1993.

2.- La restauració del medi natural afectat mitjançant l'aportació —per part d'Endesa i de l'Administració— de quantitats que arriben als 5.000 milions de pessetes que es reclamaven en l'acció judicial.

3.- El dret dels ciutadans a conèixer i rebre informació sobre l'estat del medi ambient amb la possibilitat de tenir accés a les dades precises sobre les emissions de contaminants.

Al mateix temps, en aquest conveni, les parts reconeixen que el futur passe per una política energètica que tingue en compte la necessitat de reduir la producció d'energia a través de l'ús de combustibles fòssils, ja que no es tracte de reduir el problema de les centrals tèrmiques només a l' $\text{SO}_2$ , sinó comprendre que aquestes instal·lacions produeixen altres contaminants que generen múltiples efectes que ens condueixen cap a una inevitable crisi ecològica si no es modifiquen les pautes. És necessari modificar el model energètic actual basat en el malbaratament i l'ús inadequat de l'energia, tal i com demostre que de cada 100 calories que s'inverteixen en la producció d'electricitat menys de 5 són les realment utilitzades pel consumidor.

Per tot això, en el conveni es reconeix que cal efectuar els estudis necessaris tendents a:

a.- Establir plans d'eficiència energètica per a aconseguir que l'energia que es produeix s'aprofite millor.

b.- Instaurar plans d'estalvi energètic amb l'objectiu de reduir la demanda

innecessària que actualment es desaprofite o malbarate:

c.- Fomentar les energies renovables i descentralitzades.

Tàcitament es va admetent que l'eficiència i l'estalvi energètics seran les principals fonts d'energia del futur.

En aquest context cal emmarcar el treball desenvolupat pels grups ecologistes (Acció Ecologista Agró, Colla Ecologista de Castelló, OTUS-ATENEU de Terol i Grup Ecologista de Vilafranca) al llarg d'aquests anys i, en particular, dels últims mesos quan de la confrontació judicial passarem a les negociacions, que no han estat exemptes de problemes ja que la nostra principal reivindicació ere el compromís que Endesa reduïre les emissions d' $\text{SO}_2$  d'una manera immediata, significativa i real. A més, creïem necessari que les compensacions econòmiques, ja acordades entre la Generalitat, Endesa i els Ajuntaments foren destinades a la recuperació medio-ambiental de les zones afectades i per a projectes de nul o escàs impacte ambiental. És menester que els diners s'utilitzin correctament impedit que es destinen a dubtoses obres progressistes i electoralistes que malmeten el medi natural i que estem tan acostumats a patir.

El treball ecologista continuarà en el mateix sentit que fins ara i amb el mateix contingut crític que l'ha vingut caracteritzant a través de la participació en els dos instruments que es creen: la Comissió de Vigilància i Control Medio-ambiental i la Fundació els Ports-Maestrat.

La Comissió de Vigilància i Control medio-ambiental serà l'encarregada de fer un seguiment perquè les mesures proposades revertisquen realment en benefici dels ecosistemes afectats. Açò



es verificarà a través d'estudis que recaptin la informació necessària i que permetisquen, si fore necessari, plantejar a Endesa i a l'Administració Pública noves mesures que n'eviten la degradació.

La Fundació que es cree en virtut del conveni és un mitjà determinat perquè les indemnitzacions siguin destinades al seu fi.

Amb la signatura d'aquest conveni, entre els Ajuntaments de la comarca dels Ports-Maestrat, l'Administració

Autonòmica, Endesa i les organitzacions ecologistes (Colla Ecologista de Castelló, Acció Ecologista Agró i Grup Ecologista de Vilafranca) conclou una etapa i n'inicia una altra basada en l'acceptació dels valors ambientals i el reconeixement que l'actual model energètic es trobe en una profunda crisi.


Només ens quede afegir, per a concloure, que esperem que aquest conveni no es convertís en un objecte singular, per la seua raresa, sinó que sigui adoptat com a model de partida mi-

llorable en situacions semblants en altres punts de l'Estat; i que les voluntats que s'hi recullen es manifesten en accions i documents concrets sota les premisses exposades.

Ara, el desafiament està en el seu acompliment. Des del moviment ecologista, indubtablement, continuarem treballant perquè així sigui.

**Acció Ecologista Agró  
Grup Ecologista de Vilafranca**

Llegim a El Temps del 7 de novembre que "Veïns de la Senia (Montsià) han denunciat Endesa, l'empresa propietària de la tèrmica d'Andorra (Terol), per presumpte delictes ecològic a causa de la pluja àcida provocada per la central. Fa alguns mesos l'empresa va arribar a un pacte amb ajuntaments i grups ecològics dels Ports per indemnitzar-los amb 5000 milions a canvi que aquests retiraren les denúncies".

Aproveu les ofertes 

**JULIO ORTÍ**

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Servei Oficial 

Vehicles nous i usats

Servei Oficial



**SUZUKI**

Vehicles tot terreny

**JULIO ORTÍ**

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

**JOVENIVOL  
moda**



BLASCO DE ALAGON, 41  
Tel. 160710 MORELLA



**TEJIDOS Viñals**

Segura Barreda, 1  
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)

**FULL D'INSCRIPCIÓ**

NOM I COGNOMS \_\_\_\_\_

TELÉFON \_\_\_\_\_

ADREÇA \_\_\_\_\_

C.P. \_\_\_\_\_

S'inscriu al Seminari sobre **Error i engany** que tindrà lloc a Morella del 26 al 31 de juliol de 1993. Adjunta a aquesta butlleta un dels documents següents:

- La fotocòpia del justificant d'ingrés al compte corrent nº 2077-0435-77-3100116227 de Bancaixa, oficina de Morella
- Un xec barrat a nom d'ASSOCIACIÓ CULTURAL DELS PORTS
- La fotocòpia del resguard del gir postal

**DRETS D'INSCRIPCIÓ**

- 25.000 pts.
- 12.000 pts. estudiants i aturats (adjunten la fotocòpia del document acreditatiu)

Envieu-ho a: **Seminari sobre Error i engany**, A/A de Marisol Pitarch, Apartat de Correus 18, 12300 Morella (Castelló).

**DATA LÍMIT D'INSCRIPCIÓ:** 18 de juny.

*Us desitgem el millor  
Estem al vostre servei!*



**CAFETERIA - RESTAURANT**

*Rourera*

Tel. 964 / 16 03 08  
**MORELLA**

***Especialitat en cuina morellana***

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

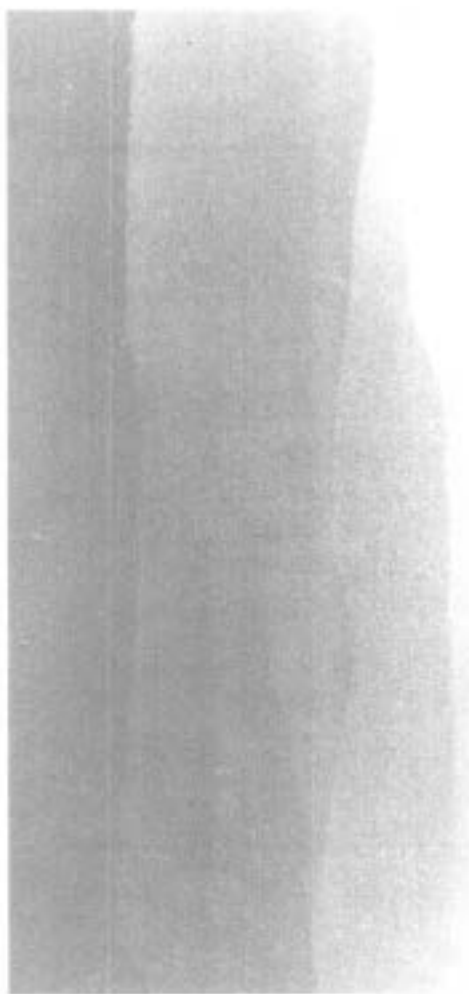
Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

**El millor de ROURERA: La seua clientela**



D'IMMINENT APARICIÓ

Grup d'Estudis dels Ports



Y

27

27